

K PODOBĚ VRCHNOSTENSKÝCH HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ NA JIŽNÍ MORAVĚ OD ZÁVĚRU 17. STOLETÍ DO KONCE 19. STOLETÍ

JAN ŽIŽKA

On Manorial Homesteads in South Moravia from the Late 17th to the Late 19th Century

The article presents a brief overview of homesteads on former manors in Moravia. It shows the sumptuous Baroque courts designed by remarkable architects and builders as well as the typological variety of 19th century courts and indicates some possible contexts. The monumental Baroque courts at Slavkov, Kunštát, and Žďár nad Sázavou Monastery were the most illustrious nobility homesteads not only in Moravia, but also throughout the territory of today's Czech Republic. Moravian courts show similar typological solutions as the Bohemian ones, but some of them are slightly different too. Moravian courts offer a wide scope for research from the viewpoints of the individual manor's context, builders, homesteads' typology, study of historical constructions, and works by particular builders.

Key words: manorial homestead – manor – Baroque building – Domenico Martinelli – Jan Blažej Santini – Moravia – Slavkov – Letobnice – Křenovice – Holubice – Kroužecký Dvůr – Kunštát – Lamberk – Nýrov – Žďár – Nový Dvůr – Václavův dvůr, Slavkovice – Cíkháj – Bulhary – Sedlec – Luky nad Jihlavou – Koryčany – Přímětice – Budišov – Holeje – Karlshof – Vranov – Vlčí Dvůr – Žabčice – Slavětín – Náměšť nad Oslavou – Kývalka – Sokolnice – Vladimírov – Jezerní Dvůr – Luhačovice – Podchlumí – Louka – Valtice – Kunovice

Stručný přehled některých hospodářských dvorů bývalých panství na Moravě. Ukazuje výstavnost barokních dvorů, na nichž se podíleli významní architekti a stavitelé, nebo typologickou rozmanitost dvorů 19. století; příspěvek se pokusil naznačit některé možné souvislosti. Monumentální barokní dvory na panství Slavkov, Kunštát nebo dvory Žďárského kláštera patřily k soudobé špičce vrchnostenských hospodářských staveb nejen v rámci Moravy, ale i v rámci dnešní celé České republiky. V moravských dvorech nacházíme obdobná typologická řešení jako v Čechách, nicméně také řešení poněkud odlišná. Moravské dvory nabízejí široké pole pro průzkumy jak z hlediska kontextu jednotlivých panství, stavebníků, tak typologie hospodářských staveb, studia historických konstrukcí nebo díla jednotlivých stavitelů.

Klíčová slova: vrchnostenský dvůr – panství – barokní stavitelství – Domenico Martinelli – Jan Blažej Santini – Morava – Slavkov – Letobnice – Křenovice – Holubice – Kroužecký Dvůr – Kunštát – Lamberk – Nýrov – Žďár – Nový Dvůr – Václavův dvůr, Slavkovice – Cíkháj – Bulhary – Sedlec – Luky nad Jihlavou – Koryčany – Přímětice – Budišov – Holeje – Karlshof – Vranov – Vlčí Dvůr – Žabčice – Slavětín – Náměšť nad Oslavou – Kývalka – Sokolnice – Vladimírov – Jezerní Dvůr – Luhačovice – Podchlumí – Louka – Valtice – Kunovice

Když se v roce 2016 podařilo vydat knihu Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, dostalo se jí velké pocty.¹⁾ V rámci Národní soutěže muzeí a galerií Gloria musaealis obdržela v kategorii Muzejní publikace roku 2016 Zvláštní ocenění. Pan redaktor mě při této příležitosti položil otázku „neuvažoval jste o sepsání podobné publikace pro Moravu“? Na ni jsem měl jednoduchou odpověď. „Neuvažoval, ale bylo to velmi potřebné. Na Moravě stojí dosud velké množství hospodářských dvorů, často značné velikosti, mnohdy pozoruhodného stavebně architektonického i typologického řešení... Nicméně zpracování obdobné publikace by muselo předcházet plošné prozkoumání více panství, trvající řadu let.“²⁾

Provedení plošného průzkumu dvorů na Moravě přesahuje síly jednotlivce a čeká na moravské kolegy. Jistě však stojí za to si potenciál moravských vrchnostenských dvorů připomenout, a to alespoň stručným přehledem, který především vychází z konkrétních orientačních průzkumů dvorů na některých bývalých panstvích, provedených autorem příspěvku v průběhu posledního dvacetiletí. V žádném případě nejde o syntézu, podávající ucelený přehled hospodářských dvorů ve sledovaném období na Moravě,

nebo zabývající se historií dvorů od středověku po novověk. Dvory nejsou charakterizovány z hlediska historického, nebo jako hospodářské jednotky, ale z hlediska stavebně architektonického a funkčního uspořádání.

Vzhledem k tomu, že některé dvory patří mezi relativně známé stavby, a dokonce mezi kulturní památky, může se tato práce jevit určitým „nošením dříví do lesa“. Nicméně, kromě dokumentů souvisejících se zápisem nebo prohlášením dvorů za kulturní památku, podrobnějších průzkumů nebo prací o stavebně architektonické podobě moravských dvorů není mnoho. Uvedme dva poněkud rozdílné příklady. V letech 2014–2017 byla věnována značná pozornost dvoru Alinkov u Horních Kounic, do značné míry vyvolaná jeho předpokládanou vazbou na novokřtěnce.³⁾ Pozoruhodný dvůr s budovami pozdně renesančního původu, později upravovanými, v sobě spojoval panské sídlo, pivovar, mlýn a další hospodářské budovy. Souhrnnější pohled na dvory podává kapitola pěkné práce o telčském panství. Vedle historického přehledu o existenci, případně vzniku nebo úpravách dvorů od 16. století do pozemkové reformy po roce 1919, jsou zde dvory charakterizovány z hlediska hospodářské-

1) J. Žižka, Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách. Praha: NPÚ 2016 (2. vydání 2018).

2) Věstník AGM – Asociace muzeí a galerií 3/2017: Gloria musaealis 2016, Praha, s. 8.

3) Např. M. Krontorád – J. Malíková, Hospodářský dvůr v Alinkově ve světle výsledků stavebně-historického průzkumu, Jižní Morava: vlastivědný časopis 54, sv. 57, Brno: Moravský zemský archiv 2018, s. 241–265. Za připomínku děkuji panu PhDr. Z. Váchovi.

ho. Dovídáme se se o výměrách příslušných pozemků, o množství dobytka ve dvorech, o organizaci hospodaření, o výnosech a pouze výjimečně nalezneme zmínku o stavbě dvora. Informace o stavebně architektonické podobě a uspořádání dvorů však v této knize bohužel nenajdeme.⁴⁾ Přitom třeba v textu jedinou fotografií dokumentovaný dvůr Rozsíčky představuje pozoruhodný dvůr původně barokní čtvercové uzavřené dispozice po dodnes dobře dochovanou výstavbu ze 2. čtvrtiny 19. století s dvojicí dvoukřídlých budov s fasádami členěnými masivními lizénovými rámy. Některé další, již publikované práce o dvorech, jsou zmíněny nebo citovány níže, u jednotlivých dvorů.

Předmětem předkládaného příspěvku tedy nejsou obecně dějiny dvorů s konkrétními údaji o jejich hospodářském provozu nebo provozu celého panství. Příspěvek se zabývá barokními dvory a dvory z 19. století z několika panství, a to zejména po stránce urbanistické, stavebně architektonické, typologické, především v kontextu jednotlivých panství s pokusem přiblížit jejich stavebníky, případně stavitele. Vychází tak z metodiky a publikovaných výsledků průzkumu hospodářských dvorů v Čechách.⁵⁾ Dvory jsou v textu řazeny více méně podle období vzniku po někdejších panstvích, někdy s malou, jindy s větší podrobností, limitovanou charakterem průzkumu i dostupnými podklady. Vesměs jde o dvory stojící ve vesnicích, nebo samostatně v zemědělské krajině, zajišťující – dnešními slovy řečeno – živočišnou a rostlinnou výrobu ve vlastní režii majitele panství, s bližší nebo vzdálenější urbanistickou vazbou na sídelní zámek. Hospodářské budovy, které tvoří bezprostřední zázemí zámků, tedy přímo náleží do jejich areálů, zde zahrnutý nejsou.

K panstvím s mimořádnou barokní výstavbou hospodářských dvorů na Moravě, bezesporu patří **Slavkov** (okr. Vyškov). Panství Slavkov koupil před rokem 1509 Oldřich z Kounic a Kounicům náleželo až do úmrtí posledního člena rodu v roce 1919.⁶⁾ Dominik Ondřej Kounic (1654–1705) zahájil v 90. letech 17. století zásadní proměnu Slavkova v důstojné rezidenční město svého rodu. Realizaci záměru pověřil významného architekta Domenica Martinelliho, který navrhl nejen přestavbu zámku, ale i urbanistický rozvrh nových částí města s pravoúhlou sítí cest a ulic s dalšími stavbami.⁷⁾ Monumentální barokní novostavba měla nahradit středověký kostel sv. Jakuba, opodál zámku byl navržen areál jezdecké školy. Koncepce počítala s výstavbou nového hospodářského dvora a zřejmě i dalších hospodářských dvorů na panství.⁸⁾ Na otcovo dílo navázal syn Maxmilián Oldřich (1679–1746), který výrazně zlepšoval hospodářství panství, případně vnuk Václav Antonín (1711–1794), povýšený do knížecího stavu.⁹⁾ Lze jen litovat, že nejvýznamnější hospodářské

stavby výrazně poznamenaly úpravy ve druhé polovině 20. století, nebo po letech zcela zanedbané údržby na počátku 21. století zanikly. V roce 2011 zanikla také poslední část monumentálního dvora v samotném Slavkově.¹⁰⁾

Dvůr, s hlavní osou ve směru západ – východ, stál severně od zámku. Příjezdová cesta ke dvoru, lemovaná stromořadím, která probíhala podél jeho západního křídla, přímo navazovala na příjezdovou rampu do čestného dvora zámku. Čtvercový uzavřený dvůr doplňovala k východu vysunutá a stejně dlouhá stodola o třech mlatech. Nejdéle existovalo křídlo jižní, které bylo ještě možné dokumentovat v rámci orientačního plošného průzkumu dvorů panství. O podobě ostatních křídel si lze udělat určitou představu z dostupné historické fotodokumentace a ze stop, patrných na křídle jižním.¹¹⁾

Po obvodu hlavní části dvora čtvercového půdorysu, o straně 95 m (160 loket) stála plynule navazující přízemní křídla, zastřešená sedlovou střechou. Vnější fasády členily redukované pilastry, rámuující pole o střídajícím se počtu okenních os, podložené lizénovými rámy a nesoucí průběžnou výraznou římsu s náznakem kladí. Členění vnitřních fasád se zřejmě omezilo na lizénové rámy. Okenní otvory měly kamenná ostění s ušima, profilovaná lištou. Čelo dvora se obracelo k západu a jeho střed zdůrazňovala hlavní brána, hmotově vystupující nad průběžnou hlavní římsu. Portál brány rámovaly pilastry, nesoucí trojúhelný fronton a úzká pole po jejích bocích zřejmě vyplňovaly konchovitě niky. Západní křídlo obsahovalo zejména obytné prostory. Zbytky konstrukcí na výběhu z jižního křídla odpovídaly pro barokní dvory typické dispozici s nádvorní klenutou chodbou, která spojovala klenuté místnosti ve vnějším traktu se stáji. Až do úplného zániku vystupoval ze zřícenin severní poloviny západního křídla dyrník černé kuchyně. Jižní křídlo mělo v západním čele vjezdový otvor s kamenným portálem se stlačenou archivoltou vybíhající z hlavic, zdobených diamantovým řezem a sepnutou klenákem s kanelurami. Obdobné portály byly zřejmě osazeny i na čelech křídla severního. Z větší části trojlovní interiér jižního křídla byl zastropen křížovými klenbami do pasů, vybíhajících z hranolových pilířů. Charakter prostoru a jeho dimenze odpovídaly ustájení koní. Východní část křídla obsahovala velký prostor, zaklenutý valeně s výsečemi. Z východního čela křídla vybíhalo užší, dodatečně k existující fasádě přisazené a architektonicky sjednocené křídélko, kterému odpovídala obdobná protilehlá stavba, přisazená ke stodole. Mezi nimi byla boční brána dvora. Podobu vnější fasády východního křídla se zadní, osově umístěnou branou, zdůrazněnou dvojbokým vzepětím římsy, známe z historické fotografie. Fasáda měla výraznější členění, tentokrát sdruženými redukovanými pilastry, nesoucími krepovanou římsu s náznakem kladí a podloženými lizénovými rámy. Pilastry rámovaly pole o třech okenních osách střídající s jednoosými poli se vstupy nebo vjezdovými otvory. Východní křídlo přiléhalo dvoulodním klenutým prostorem, k již dokončené fasádě křídla

4) M. Indrová – I. Tobiašková edd., Procházka panstvím Telč. Telč: NPÚ ÚOP 2016, s. 79–89.

5) J. Žižka, o. c. v pozn. 1.

6) L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské: III. Brněnský kraj. Praha: Společnost přátel starožitností 1934, s. 301.

7) H. Lorenz, Domenico Martinelli – italský barokní architekt ve střední Evropě, in: H. Lorenz a kol., Domenico Martinelli – Tvář génia barokní architektury. Rousínov – Brno 2006, s. 11–22, zde s. 16–17.

8) Tamtéž, s. 17. Veduta Slavkova, převzata z knihy V. Razím, Středověká opevnění českých měst 3. díl. Katalog Morava a Slezsko. Praha: NPÚ 2019.

9) L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 301; [cs.wikipedia.org/wiki/Kounicové];

L. Hosák – M. Zemek a kol., Hrad, zámek a tvrz v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Jižní Morava. Praha 1981, s. 212–214.

10) Např. M. Sklenář, Památka vypadá jak po bombardování, Vyškovský deník.cz, 31. 1. 2011 [https://vyškovsky.denik.cz/zpravy_region/pamatka-vypada-jak-po-bombardovani20110131.html].

11) Průzkum zbylého jižního křídla proveden v roce 2006 (viz foto obr. 1–3).

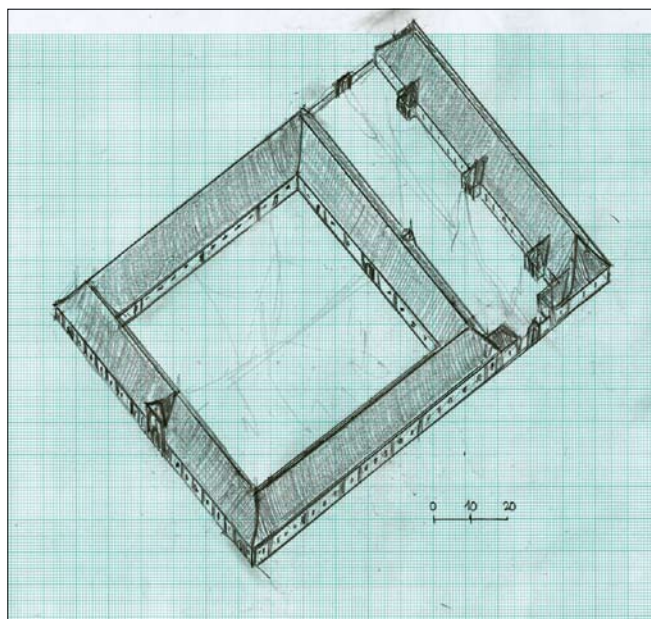
Obr. 1: Slavkov (okres Vyškov), bývalé panství Slavkov, jižní křídlo hospodářského dvora se zbytkem západního křídla s portálem do koňských stájí. Stavba byla zřejmě realizována podle návrhu Domenica Martinelliho z doby do roku 1700 (foto a kresby autor, není-li uvedeno jinak).

jižního. Zdá se tedy, že čtvercová uzavřená dispozice dvora zde vznikla až ve druhém plánu a v první fázi zde stál dvůr obdélné dispozice s trojkřídlovou budovou čelem obrácenou k západu a na východě uzavřený stodolou. Dvě stavební fáze vysvětlují neobvyklé vysunutí stodoly, jejíž fasády rovněž členily lizénové rámy. Změně plánu odpovídá i poněkud odlišné členění vnějšího průčelí východního křídla.

Dobu a souvislosti vzniku dvora ve Slavkově nám do značné míry osvětlují plány města z raného 18. století.¹²⁾ Starší z nich má dvě varianty v základních rysech identické, lišící se pouze podrobnostmi.¹³⁾ V první variantě je areál zámku s kostelem sv. Jakuba Většího a s přilehlou částí francouzské zahrady se sala terrenou vyznačen pouze celkovým obrysem. Zajímavější je druhá varianta, která zachycuje jednotlivé budovy zámeckého areálu s kostelem sv. Jakuba Většího a detailním rozkreslením parterů zahrady. Zákes západního křídla zámku s rizalitou zřejmě již odpovídá první etapě jeho přestavby, realizované podle návrhu architekta Domenica Martinelliho do roku 1705.¹⁴⁾ Severovýchodně od zámku, zhruba tam, kde stojí klasicistní kostel Proměnění Páně, zachycuje plán rozsáhlý komplex hospodářských budov, od kterých již vybíhá výše zmíněná přímá cesta k severu se stromořadím, dnes navazující na příjezdovou rampu do zámku. Dvůr zde dosud chybí, ale východně od cesty jsou již zakresleny s ní souběžné

Obr. 2: Slavkov, bývalé panství Slavkov, pohled na zbylé jižní křídlo hospodářského dvora od severovýchodu, z místa zaniklé stodoly. V popředí otisk dvoulodního prostoru dodatečně přisazeného východního křídla.

Obr. 3: Slavkov, rekonstrukční hmotová skica dvora.

12) Slavkov, *plánek města...*, Anonym, St.AN, fond Reichsstadt Nürnberg, Karten und Pläne 1622. Převzato v celkové verzi z knihy V. Razím, o. c. v pozn. 8, s. 294.

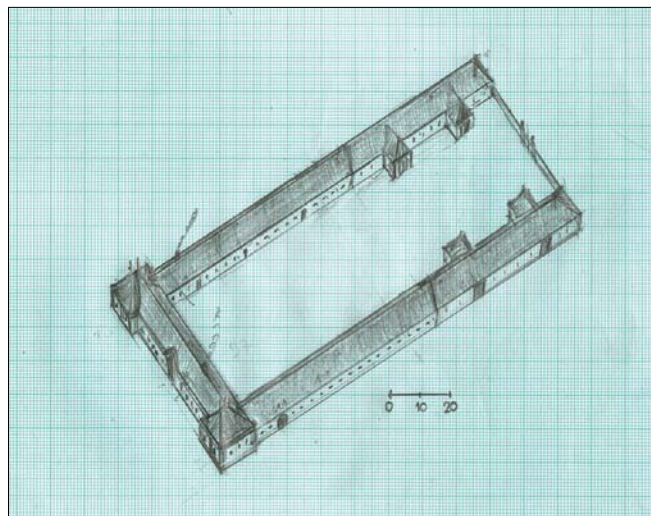
13) Tamtéž, s. 293.

14) H. Lorenz, o. c. v pozn. 7, s. 17.

dvě řady stodol, v rámci barokní koncepce vysunutých z vnitřního města. Legenda označuje jako Mayerhof také čtyřkřídlovou stavbu jihovýchodně od městského jádra, kde však existoval pivovar a při které stála na mírném návrší sýpka a opodál mlýn. Významným pramenem je pak další barokní, tentokrát pohledový plán, zachycující Slavkov od západu, na kterém je již nový dvůr zakreslen.¹⁵⁾ Západní čelo zde zachyceného dvora se střední branou vrcholící štítem a členěním v zásadě odpovídá výše charakterizované skutečně realizované podobě. Na východní straně však vystupují pouze krátká křídla propojená ohradní zdí s branou se štítem. Trojici mlatů stodoly prodlužují výrazné rizality, kryté valbovými střechami. Otázkou je datování tohoto pohledového plánu. Dochovanému stavu prakticky zcela věrně odpovídá západní průčelí zámku, podoba zastřešení západního křídla i jeho trojkřídla dispozice. Východní polovina křídel, při čelech s rizality, má místo střeš terasy s atikovou balustrádou se sochařskou výzdobou. Čestný dvůr uzavírá ohradní zeď s bohatě členěnou branou. Další budovy zachycené starším plánem již neexistují, stejně tak chybí pozdější půlkruhová budova předzámčí. Po jižním boku zámku vyniká monumentální barokní stavba kostela svatého Jakuba Většího, křížového půdorysu s vysokým tamburem s kopulí s bohatým členěním fasád a při něm vysoká městská věž-zvonice. Podél zámku probíhá přímá cesta se stromořadími, na kterou kolmo navazuje obdobně řešená přímá cesta běžící k severu podél dvora. Mezi dvorem a městem je při této cestě nakreslen velkoryse řešený areál jezdecké školy. Východně od středověkého jádra města na plánu vidíme čtvercový areál pivovaru, mlýn i opodál stojící sýpku. Zatímco řada budov zde zakreslená skutečně vznikla, kromě zámku a zvonice to byl třeba pivovar se sýpkou, tak zejména barokní kostel nebo jezdecká škola nebyly nikdy realizovány. Původní středověký kostel nahradil nový kostel Proměnění Páně, realizovaný až v letech 1786–1789, situovaný v linii prodloužené osy hospodářského dvora.¹⁶⁾ Barokní plán zachycuje tedy celkovou urbanistickou a architektonickou vizi nejen zámku, ale celého města se zákresem staveb skutečně realizovaných, ale i staveb plánovaných. Máme tedy před sebou zřejmě známý urbanistický návrh architekta Domenica Martinelliho z doby po roce 1698 s návrhem přestavby zámku a novostavby kostela, zřejmě přenesený do mladší veduty.¹⁷⁾ Zatímco starší plán zachycuje pouze první etapu výstavby barokního západního křídla, na pohledovém plánu má zámek již zastřešení nad hlavním sálem v tomto křídle, který vznikl po roce 1732. Pohledový plán lze tedy zřejmě datovat do doby kolem roku 1740.¹⁸⁾ Zákres dvora naznačuje, že minimálně jeho základní stavebně architektonickou podobu navrhl D. Martinelli, i když k faktické realizaci stavby zřejmě mohlo dojít později, tedy někdy po roce 1705. Architektonické členění fasád budov dvora lze ostatně považovat za zjednodušenou variantu slavkovských zámeckých fasád s pilastry, pod-

loženými lizénovými rámy. Obdobné vrstvení lizén, které členilo fasády slavkovského dvora, uplatnil Martinelli na fasádách kostela sv. Maří Magdalény v Rousínově, nebo kostela sv. Václava v Rousínovci, jehož západní průčelí připomínala brána dvora s nikami po bocích.¹⁹⁾ Barokní výstavbu měly i dvory v Letonicích a Křenovicích, které si monumentalitou nijak nezádaly se dvorem ve Slavkově. Oba se obracejí směrem ke Slavkovu, a jejich spojnice dokonce protíná jeho areál. Tak jako na některých panstvích v Čechách zde tedy mezi barokními dvory a centrem panství existovala určitá geometrická vazba, které neodpovídaly přímé pohledové souvislosti v krajině a ani nezdůrazňovaly cesty.

Původně trojkřídlový dvůr v **Letonicích** má jednoose symetrický protáhlý obdélný půdorys o rozměrech obrysu cca 160 × 68 m. Čelní jihozápadní křídlo s průjezdem brány převyšuje dlouhá křídla, uzavírající boční strany, která obsahují chlévy, stáje a na koncích dvojici protilehlých stodol. Průčelí rámuje výrazné rizality, zastřešené valbovými střechami, které vystupují i na bocích dvora, členěné masivními lizénami, spíše redukovanými pilastry. Pilastry vynášely původně kladí s architrávem a výraznou průběžnou římsou. Kladí přecházelo na střední část průčelí, kde vertikální články chybí. Z vnější i vnitřní strany zdobí vjezd shodně řešený převýšený půlkruhově sklenutý portál s výrazně profilovanou archivoltou. Na uši dosedá plochá římsa rámuje archivoltu a ve vrcholu vytočená do volut. Z volut vyrůstá erb hrabat Kouniců, umístěný v trojúhelném štítu, rámovaným vzepjatou římsou. Nádvoří fasáda si z velké části dochovala architektonické členění s obdobným portálem, včetně šambrán okenních otvorů, jejichž převýšené uši korespondují s úpravou portálu. Zatímco čelní křídlo obsahovalo zřejmě převážně obytné prostory, navazující boční křídla se stájem a chlévy ukončovala dvojice stodol o dvou mlatech. Z architektonického členění fasád křídel se dochovaly části římsy. Stodoly měly vjezdy s rovným dřevěným nadpražím, na nádvoří straně prodlužovaly mlaty výrazné rizality, kryté valbami, které již známe z barokního plánu Slavkova. Severovýchodní stranu uzavírala původně

Obr. 4: Letonice (okres Vyškov), bývalé panství Slavkov, rekonstrukční skica barokní podoby dvora.

15) Slavkov, pohledový plán města a zámeckého areálu... Anonym, volný list. Archiv města Brno, V3 Knihovna Mitrovského 1400–1900, sbírka vedut D. J. I. Hoffera, sign. A 260, č. 42/2. V celkovém rozsahu převzato z V. Razím, o. c. v pozn. 8, s. 293.

16) [cs.wikipedia.org/wiki/kostel-vzkříšení-páně-(slavkov-u-brna)].

17) Srov. s H. Lorenz, o. c. v pozn. 7.

18) L. Hosák – M. Zemek a kol., o. c. v pozn. 9, s. 213; [cs.wikipedia.org/wiki/slavkov-u-brna-(zámek)].

19) J. Kroupa, Stavitelé Martinelliho okruhu a Rousínov, in: H. Lorenz a kol., o. c. v pozn. 7, s. 23–34, zde s. 27–32.

Obr. 5: Letonice (okres Vyškov), bývalé panství Slavkov, část nádvorní fasády čelního křídla s portálem brány, postaveného podle návrhu D. Martinelliho z 90. let 17. století.

pouze zeď s branou. Na výstavbě dvora, který nechal postavit Dominik Ondřej Kounic v letech 1697–1698, se zásadně podílel architekt Domenico Martinelli.²⁰⁾ V literatuře bylo upozorněno na skutečnost, že portál brány dvora odpovídá podobě portálu vily Rospigliosi u Luccy, jeho stavbě předcházelo údajně zhotovení dřevěného modelu a stavbu zřejmě realizoval stavitel Antonio Riva.²¹⁾ Vilu postavil v 60. letech 17. století pro papeže Clementa IX stavitel M. de Rossi, střední ustupující část jejího průčelí s portálem a pouze horizontálním členění rámuji výrazné rizalitz s nárožními lizénami.²²⁾ Dá se tedy říci, že Dominico Martinelli přenesl do Letonic nejen typ portálu, ale uplatnil zde principy celkového řešení průčelí vily. Čelní křídlo zřejmě nelze vytrhávat z celku a lze předpokládat, že Martinelli navrhl celý dvůr. Koncepte protáhlého dvora s ho-

nosným portálem v čelním křídle i umístěním stodol na konci bočních křídel připomíná dvůr Sedliško na panství Stráž pod Ralskem, kde je účast architekta Martinelliho velmi pravděpodobná.²³⁾

V **Křenovicích** měl barokní dvůr rovněž protáhlou, tentokrát však dvoudílnou dispozici, uspořádanou podle podélné osy. Větší – severozápadní díl tvořila mohutná trojkřídlá budova. Jihovýchodní průčelí příčné křídla, dělicího dvůr rámovaly – obdobně jako v Letonicích – rizalitz, tvořené přesahy bočních křídel. Protiváhu jim tvořila krátká křídla půdorysně oddělené stodoly, která uzavírala jihovýchodní stranu dvora. Půdorysné uspořádání s odsazenou stodolou lze pokládat za určitou variantu slavkovského dvora. V někdejší středu bočního jihozápadního křídla se dochoval průjezd brány s portálem rámovaným svazkovými redukovánými pilastry, které vynášejí mohutný segmentový fronton se zbytkem kounického znaku. Portál připomíná architektonické utváření vydatého nádvorního průčelí sálu slavkovského zámku, členěné sdruženými pilastry a vrcholící segmentovým štítem. Fasády budov dvora členily

Obr. 6: Křenovice (okres Vyškov), bývalé panství Slavkov, brána hospodářského dvora.

20) P. Vlček ed., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha: Academia 2004, s. 404; H. Lorenz, o. c. v pozn. 7, s. 17; B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 2. Praha: Academia 1999, s. 332. Zde portál a výstavba dvora datová-

na již do let 1687/8–1693.

21) H. Lorenz, o. c. v pozn. 7, s. 17; B. Samek, o. c. v pozn. 20, s. 332.

22) O vile viz: [en.wikipedia.org/wiki/rospigliosi-family].

23) J. Žitžka, o. c. v pozn. 1, s. 26–27.

lizénové rámy, částečně zřejmě redukované pilastry, podložené lizénami, střechy ukončovaly štíty s polovalbami.

Na slavkovském panství pochopitelně vznikaly další, o něco menší a méně výstavné dvory. V jihovýchodní části obce **Holubice** stojí dvůr lichoběžníkového, po obvodu obestavěného půdorysu s opodál o samotě situovanou stodolou. Někdejší úpravu fasád budov dvora ukazují zbytky lizén a profilované římsy. Pozoruhodnou barokní výstavbu měl **Kroužecký Dvůr**, situovaný mezi Slavkovem a Rousínovem. Původní půdorys dvora, zachyceného I. vojenským mapováním, ukazuje stabilní katastr.²⁴⁾ Jižní a severní stranu dvora, postaveného na čtvercovém půdorysu, uzavíraly budovy chlévů a stodoly, propojené ohradními zdmi s branou v západním čele. Z koncových částí obou budov, vystupovaly do prostoru dvora rizality, které odpovídaly i funkčnímu uspořádání. Na západní straně u brány byly v jejich rozsahu obytné prostory, na východní straně při stodole rizalit odpovídal sýpce. Přes výrazné mladší úpravy konce budov dosud zdůrazňují sedlové střechy, výškou hřebene převyšující střechy zbylé části křídel. Barokní podobu si do značné míry zachovala stodola s vjezdem na mlat s dřevěným nadpražím a z výzdoby původní brány zbyly koule, osazené na pilířích nynější brány.

Na panství Slavkov tedy vzniklo několik velkolepých hospodářských dvorů, které zřejmě nechal již kolem roku 1700 navrhnout a nejspíše i částečně postavit Dominik Ondřej hrabě Kounic. Na jejich návrzích se nejspíš z velké části významně podílel architekt Dominico Martinelli. Výstavba dvorů se pochopitelně mohla protáhnout a stavby dokončovali až jeho potomci a pro ně pracující stavitelé.

Z hlediska rozsahu výstavby a podoby dvorů vyniká také někdejší panství **Kunštát** (okr. Blansko), které v roce 1678 koupil Jan Maxmilián hrabě Lamberg. Hospodářství na panství v letech 1686–1722 zásadně podzdvihl jeho vnuk Karel Benedikt, kromě jiného stavebník řady nových dvorů.²⁵⁾

Nejvýznamnější a zřejmě nejznámější dvůr panství **Lamberk**, který je nemovitou kulturní památkou, stojí

Obr. 7: Kroužecký Dvůr (okres Vyškov), bývalé panství Slavkov, pohled od jihu.

Obr. 8: Lamberk (okres Blansko), bývalé panství Kunštát, čelní křídlo s panským domem.

o samotě opodál města Olešnice. Pozoruhodný dvůr, postavený do roku 1705 na půdorysu šestiúhelníka, navázal na starší stavbu.²⁶⁾ Kromě mimořádného půdorysu se od běžných hospodářských dvorů liší obytnou patrovou budovou, výstavností odpovídající malému jednopatrovému zámku spíše panskému domu. Dvoru tedy dominuje trojkřídlá budova, odpovídající jihovýchodní polovině jeho šestiúhelného půdorysu. Panský patrový dům s průjezdem brány v levé části, zaujímá zhruba střední třetinu čelního jihovýchodního křídla. Z jeho středu vystupuje hluboký rizalit s jednoduchým trojúhelným štítem sedlové střechy. Fasády člení pouze malované bílé lizény, rámující tmavě šedě natřené plochy a nesoucí kladí s vlysovým pásem a římsou. Okenní otvory mají kamenná ostění s ušima. V ploše ve starší fázi nižšího štítu se rýsuje obrys rámu obdélného zrcadla, kdysi zdobeného malbou, případně se slunečními hodinami. Na patrovou část navazují přízemní úseky čelního křídla, vpravo za průjezdem s bytem šafáře, obsahující komory a čeledník. V navazujícím křídle severovýchodním byl kravský chlév s řezárnou, v křídle jižním

24) Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky stabilního katastru (dále jen SK). Stabilní katastr Kroužecký Dvůr.

25) J. Sadílek, Barokní dvůr a zámek Lamberk u Olešnice – historický přehled, in: Sborník Muzea Blansko 2001, Blansko, s. 3–18, zde s. 6–9.

26) Tamtéž, s. 3–18. Práce se zabývá dějinami dvora a zámku Lamberk, od předchůdce stávající stavby po dvacáté století. Uvedeny jsou historické inventáře, popisy, souvislosti s dalšími dvory na panství.

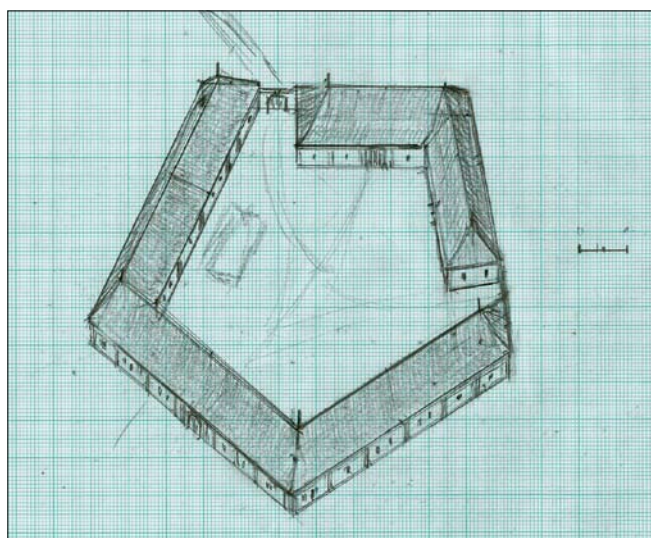

Obr. 9: Nýrov, celkový pohled na dvůr.

pak stáje pro koně, menší kravský chlév a vepřín.²⁷⁾ Fasády křídel, ukončené výraznou římsou bez architrávu, členily rovněž ve zbytcích dochované bílé, pouze malované lizény, rámuující šedou plochu, vlys pod profilovanou římsou nahradil lizénový pás. Stodolu na severozápadě situovanou proti hlavnímu křídlu propojovaly se stájovými křídly původně ohradní zdi s branami. Dochovaná západní brána se stlačeně sklenutým vjezdovým otvorem má nízký trojúhelný štít původně lemovaný římsovým profilem. Ze struktury zdiva stodoly lze soudit, že původně měla pilířovou konstrukci zřejmě s roubenými výplněmi. V rámci úprav 19. a 20. století vznikly při ohrazení postupně kolny s kotci pro vepře a drůbež a další chlévy.

Barokní dvůr tedy neměl zástavbu po celém obvodu. Rozevřená křídla s chlévy a stájemi tak s trochou nadšázky uzavírala „čestný“ dvůr hlavního obytného křídla se zámečkem, jehož protiváhou byla stodola. Toto uspořádání změnily až mladší úpravy, které poznamenaly také podobu zámečku i ostatních barokních budov.

Půdorysnou rozmanitost hospodářských staveb na panství dokládá dvůr stojící v **Nýrově**, postavený na sklonku prvního desetiletí 18. století, a to na půdorysu pravidelného pětiúhelníka.²⁸⁾ Jednotlivá vzájemně propojená přízemní křídla mají rovněž průběžné sedlové střechy, místy přerušené požárními štíty. Dvůr byl v rámci pozemkové reformy ve 20. letech 20. století rozdělen na několik dílů, které poznamenaly různé stavební úpravy. Nicméně již na počátku 20. století bylo dispoziční uspořádání křídel dvora změněno ve prospěch bytů zaměstnanců. Vstupní křídlo, které se s průjezdem brány v ose se obrací k jihozápadu, obsahovalo původně obytné prostory a částečně stáje. V navazujícím křídle jihovýchodním lze předpokládat kravské chlévy, v křídle severozápadním pak byly stáje pro koně a tažný dobytek a zřejmě sýpka. Na severovýchodní vrchol pětiúhelníka, proti bráně, navazovala dvoukřídlá stodola, od čel křídel s chlévy a stájemi oddělená dalšími branami.²⁹⁾ Mezery v místech bran vyplnily při následných úpravách kolny. Architektonické členění fasád se nejlépe dochovalo na vnějším průčelí čelního křídla. Nároží a vjez-

Obr. 10: Nýrov (okres Blansko), bývalé panství Kunštát, skica půdorysného a hmotového uspořádání dvora.

Obr. 11: Nýrov, část čelního průčelí dvora.

dový otvor brány rámuují poměrně masivní pilastry, nad kterými se zalamuje výrazně profilovaná římsa. Mezilehlé úseky průčelí dvora člení lizénové rámy, okenní otvory měly šambrány profilované lištou. Na vnější fasádě stodoly byly lizény nahozeny na pekovaný povrch starší omítky. Na ní lze na bíle natřené ploše sledovat pozůstatky šedě malovaných lizén, střídajících zrcadla, s obrysem vyrytým

27) Tamtéž, s. 14. Pozůstalostní akta s plánem s legendou funkčního uspořádání z roku 1913, Moravský zemský archiv (dále jen MZA) Brno, C15.

28) J. Sadílek, o. c. v pozn. 25, s. 6–7.

29) Plán uspořádání dvora – Pozůstalostní akta, o. c. v pozn. 27.

Obr. 12: Kunštát (okres Blansko), průčelí dvora.

do čerstvé omítky. Fasádu ukončovala profilovaná zhlaví vazných trámů. Půdorysná a funkční skladba budov dvora, přes pětiboký obrys, v podstatě odpovídá Lamberku. Obdobnou skladbu má trojice hlavních křídel, stodola s další dvojicí bran místo tří křídel vyplnila křídla dvě. Dochované zbytky malovaného, nepochybně barokního členění z doby výstavby, odpovídají inverznímu provedení malovaného členění lamberských fasád. Plastické členění, které zdůraznilo zejména fasády hlavních křídel dvora, mohlo vzniknout až v rámci pozdější úpravy.

V samotném **Kunštátu** stojí dvůr, postavený prakticky na čtvercovém půdorysu o straně cca 80 m, východně od zámku, za někdejšími zahradami. Má obdélný, v podstatě osově symetrický půdorys. Na jihovýchodní straně, při jižním nároží stojí obytný dům, někdejší branou oddělený od výše stojící sýpky. Jihozápadní stranu uzavírá budova s kravským chlévem, další branou oddělená od čela obytného domu. Budova na severovýchodě obsahovala stáje a další hospodářské prostory a severozápadě stojí stodola. Z letmého pohledu na půdorys a skladbu budov se tedy zdá, že máme před sebou poměrně známou variantu barokního dvora s čelní branou mezi budovami, proti které uzavírá dvůr stodola. Půdorysné řešení však neodpovídá faktické architektonické koncepci a dominantní úlohu zde nemá strana jihovýchodní, ale jihozápadní boční průčelí dvora obrácené k zámku. Původně symetricky komponované architektonicky sjednocené průčelí se skládá dlouhého bočního průčelí budovy chléva, provázaným s čelními průčelími obytného domu a stodoly. Budovy oddělovaly brány, z nichž se dochovala pouze pravá u obytného domu. Průčelí propojuje a sjednocuje průběžná římsa, na průčelí domu, po bocích brány a původně i na průčelí stodoly nesená širokými pásy pokrytými rustikou, které na průčelí chléva doplňují hladké lizénové rámy. Nad římsou na průčelí domu vyrůstá výrazný štít s trojicí oválných okenních otvorů, s trojúhelným nástavcem a křídly konkávního obrysu. Půlkruhová archivolta, vjezdového portálu, vytesaná ze světlého kamene a přepásaná šedými klenáky, je nasazena na římsové hlavice dnes odstraněných stojek ostění. Cvikly pod římsou, nad vrcholem archivoly portálu segmentově vzepjatou, mají sférické diamantové výpl-

ně. Plochy nad okenními otvory rámovanými šambránami obou budov, zdobí plastická zrcadla ve tvaru rovnoramenného kříže. Na vysokém soklu čela stodoly, jinak nově postavené ve druhé polovině 19. století, se dochovaly zbytky zmíněné trojice širokých rustikovaných lizénových pásů, v podstatě odpovídající úpravě průčelí domu. Mezera mezi ní a domem má cihelnou, různě upravovanou zazdívkou a z někdejší brány se snad dochoval zbytek zdiva a ostění. Barokní výstavbu má také sýpka s jednoduchými fasádami ukončenými římsou. Stodola, měla podle zákresu na stabilním katastru, do druhé poloviny 19. století

zřejmě zděné štítové zdi a pilíře s roubenými stěnami.³⁰⁾

Barokní dvůr nechal postavit do roku 1720 Karel Benedikt z Lamberka.³¹⁾ Členění jihozápadního průčelí dvora širokými lizénovými pásy, pokrytými pásovou rustikou odpovídá klasicistní úpravě, kterou nejspíše nechal realizovat do roku 1810 Ignát Hypolit Honrichs, případně nedlouho poté jeho syn Josef.³²⁾ Do podoby budov dvora výrazně zasáhly úpravy, provedené ve druhé polovině 19. století.

Stavitele kunštátských dvorů neznáme. Pozoruhodná půdorysná řešení však navozují otázku, zda se na jejich koncepci nepodílel sám stavebník, zda zde nebylo zhmotněno jeho přání. Otázkou může být, zda koncepci dvora v Nýřově neovlivnila znalost slevné vily Farnese, postavené na půdorysu pětiúhelníka. Kunštátské dvory se bezesporu řadí mezi nejvýznamnější soudobé hospodářské stavby v České republice. Tomu jistě odpovídá i to, že dvojice dvorů je nemovitou kulturní památkou.

Alespoň zmínku o dvorech **cisterciáckého kláštera ve Žďáru** (okr. Žďár nad Sázavou) nalezneme prakticky v každé práci, která se šířeji dotýká díla slavného architekta Jana Blažeje Santiniho.³³⁾ Tyto práce se však dvory nezabývaly podrobněji, a tak jistě stojí zato si více připomenout jejich stavebně architektonické řešení. Klášter měl při svém zrušení na žďárském panství 17. dvorů. Díky obsáhlé monografii – „Dějiny Žďáru nad Sázavou“ známe pro období 1758–1785 výměru pozemků, rostlinnou produkci, množství chovaného dobytka, drůbeže i počet zaměstnanců jednotlivých dvorů.³⁴⁾ Řadu dvorů nechal buď zcela nově postavit, nebo přestavět opat Václav Vejmluva (1705–1738).³⁵⁾ Netřeba znovu připomínat, že návrhy nejvýznamnějších klášterních staveb vypracoval pro opata Vejmluvu architekt Jan Blažej Santini, který se nepochybně podílel také na návrzích klášterních hospo-

30) Kunštát, Pozůstalostní akta, o. c. v pozn. 27. Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK. 1437-1, 1826.

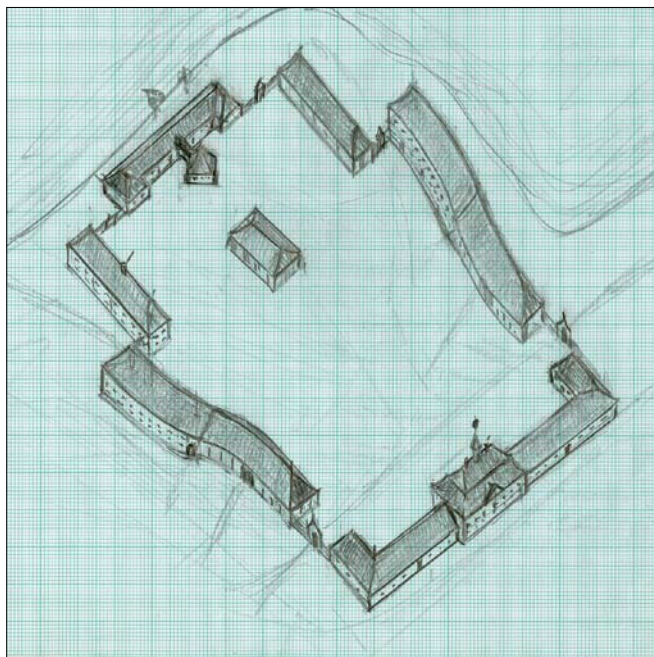
31) Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK. 1622-1, 1826.

32) L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 322; [cs.wikipedia.org/wiki/kuno-honrichs].

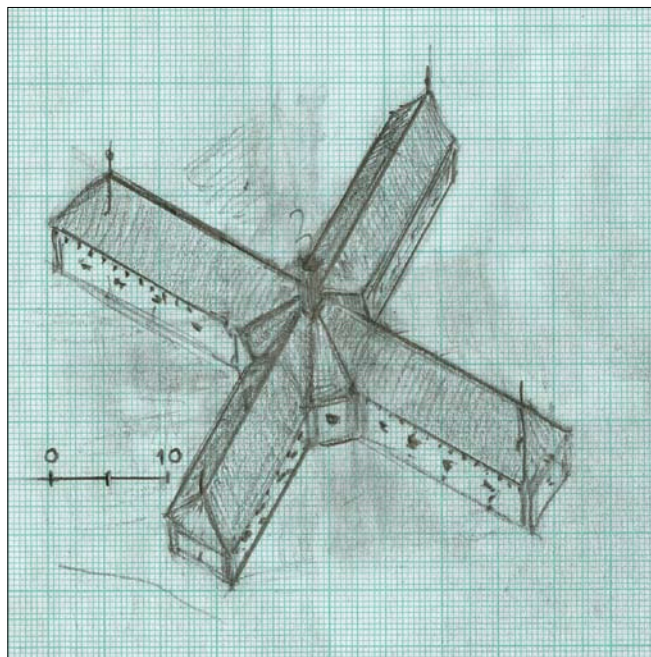
33) Např. P. Vlček ed., o. c. v pozn. 20, s. 14.

34) M. Zemek – A. Bartušek, Dějiny Žďáru nad Sázavou II. 1. část, 1618–1784. Havlíčkův Brod 1962, s. 121–147.

35) Tamtéž, s. 49–73.

Obr. 13: Žďár nad Sázavou, bývalé panství Žďár, Nový Dvůr – „Lyra“, rekonstrukční skica půdorysného a hmotového uspořádání dvora.

Obr. 14: Žďár nad Sázavou, skica – hmotová rekonstrukce drúbežárny.

dárských staveb jak na moravské, tak české části klášterního panství.³⁶⁾ Otázkou však zřejmě zůstává, do jaké míry do podoby návrhů, tedy celkové koncepce podoby dvorů zasahoval stavebník, opat Vejmluva.

I když Santiniho autorství není doloženo prameny, obecně se předpokládá, že navrhl jeden z nejznámějších dvorů – **Nový Dvůr** u kláštera, pro svůj půdorys často zvaný „Lyra“, stojící na samém pomezí Čech a Moravy.³⁷⁾ Zachycuje jej veduta areálu kláštera z roku 1727 a o něco přesněji veduta z roku 1734.³⁸⁾ Byly publikovány dějiny dvora, popisy a inventáře z let 1784 a 1817 a plán porýzený v souvislosti s prodejem panství v roce 1826 s podrobnou legendou. I když plán je schematický, zachycuje poměrně věrně půdorys dvora, obrysy a dispozice jednotlivých budov, včetně vyznačení klenebních konstrukcí. Pro období zrušení kláštera a počátek 19. století známe tedy jeho funkční uspořádání.³⁹⁾

Obr. 15: Žďár nad Sázavou, bývalé panství Žďár, Nový Dvůr – Lyra, pohled na jižní „zvlněné“ křídlo dvora.

36) P. Vlček ed., o. c. v pozn. 20, s. 14; J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 34–36.

37) P. Vlček ed., o. c. v pozn. 20, s. 14; J. Sedláček, Jan Blažej Santini, setkání baroku s gotikou. Praha: Vyšehrad 1987, s. 181.

38) M. Zemek – A. Bartušek, o. c. v pozn. 34, II, 2. část, obr. 2 a 3, komentář a legenda, s. 96–97.

39) M. Lopaur – J. Fuksová – S. Mikule – S. Jagošová, Žďárský uličník II/2. Zámek Žďár: historický místopis obce Zámek Žďár. Žďár nad Sázavou 2018, s. 138–147, plán dvora s legendou publikován na s. 144. Publikovaný popis dvora, vycházející zejména z podrobných inventářů z roku 1784 a 1826, je velmi důkladný, a podává tedy pozoruhodný obraz o jeho uspořádání, vybavení i provozu. Podrobně

Dvůr osově symetrický, v podstatě „zámecké“ dispozice využil mírného svahu, klesajícího k východu k rybníku, který odděluje dvůr od areálu kláštera. Prodloužená osa dvora téměř protíná klášterní bránu potažmo západní

popisuje skladbu a funkci místností v každé budově, dozvídáme se o způsobu jejich zastropení, počtu oken o hospodářském vybavení, s určitým hodnocením stavu nebo o skladovaných produktech. Údaje převzaté z inventářů jsou současně porovnávány a v případě potřeby podrobněji interpretovány. Plán z roku 1826 s podrobnou legendou má typickou podobu používanou při popisech nebo odhadech panství. Zdivo není vyznačeno, plán je proveden pouze v čárových obrysech, nicméně zjevně vychází z poměrně věrohodného zaměření. Vyznačena je dispozice s klenbami, okenními otvory, dveřmi a vraty i otopnými zařízeními.

průčelí konventního kostela. Na nejvyšším místě, na západní straně, stojí mohutná trojkřídla, v podstatě hlavní budova dvora. Její střed zaujímá patrová část s obytnými a správními prostory, s klenutým přízemím, původně zastřešená mansardovou střechou. Středy jejích průčelí, členěné lizénami, zdůrazňovaly nízké trojúhelné štíty. Jeden z nich zdobil opatský znak. Na bocích na obytnou budovu navazují přízemní části obsahující chlévy pro hovězí dobytek, s krátkými kolmými křídly s obytnými prostory a komorami. Všechny prostory byly klenuté, kraviny měly trojpodlažní uspořádání se střední chodbou.⁴⁰⁾ Na křídla navazují úseky ohradní zdi s branami, které oddělují hlavní budovu od budov, stojících na jižním a severním boku dvora. Dochovaná, i když zřejmě zjednodušená úprava severní brány, která v podstatě odpovídá stavu zachycenému na vedutě klášterního areálu z 30. let 18. století, ukazuje, že brány zdobily trojúhelné, v patách segmentově vykrojené štíty sférického obrysu. Budovy na boku dvora postavené na zvlněném půdorysu, složené ze dvou stejně dlouhých do prostoru dvora vyduťtých a vypuklých částí, vytvářejí k hlavní budově rozvířající se „čestný dvůr“. Západní, do dvora vyduťtá polovina křídel tvoří stodoly, druhé vypuklé obsahovaly v přízemí komory různého určení, ovčín a v patrech a podkroví sýpky. Zajímavé jistě je, že jedna stodola a sýpka sloužila ke zpracování a uložení lnu.⁴¹⁾ Na fasádách stodol se výrazně uplatňovaly vysoké větrací šterbiny, na fasádách sýpek s komorami rytmus ležatě obdélných oken kombinovaných se vstupy, případně vjezdovými otvory. Dnešní sdružené a na severní straně novodobě upravené okenní otvory přízemí zřejmě souvisí až s úpravou na kravské chlévy, realizovanou na počátku 20. století.⁴²⁾ Sedlové střechy zakončují valby.

Dolní východní část dvora, složená ze tří samostatně stojících budov, má celkovou šířku shodnou se západní hlavní budovou. Na východní straně stojí protáhlá budova lihovaru, boky uzavírají k ní kolmé, patrové víceúčelové budovy, se západními čely ležícími v linii východních čel půdorysně zvlněných budov. Mezi čely budov byla další dvojice bran obrácených k východu. Barokní upořádání východní části, které změnily mladší úpravy, lze rekonstruovat pomocí stabilního katastru, zmíněného plánu z roku 1826, i z plánů na modernizaci lihovaru z roku 1906.⁴³⁾ Na východní straně, při rybníku uzavírala tehdy dvůr dlouhá budova, ve které se na počátku 19. století nacházel vojenský plemenný hřebčín, údajně zřízený nebo dokonce nově postavený po zrušení kláštera, pozdější lihovar.⁴⁴⁾ Nicméně situace zde byla zřejmě složitější a zajímavější. Zmíněné plány ukazují funkční a dispoziční uspořádání, způsob zastropení i stavební podobu otvorů a další detaily. Budovu ukončovaly koncové rizality, obrácené do dvora a z jejího středu vybíhalo do prostoru dvora krátké křídlo ukončené čtvercovou o 45° natočenou obytnou stavbou. Střední klenutý prostor, vymezený silným zdivem, dělil stáj na dvě části, zaklenuté průběžnou valenou klenbou s výsečemi. V řezu s návrhem úprav lihovaru jsou mezi nikami ležatě obdélných okenních otvorů

stájových prostorů zakresleny až hrotitě sklenuté niky se zřejmě pásovými římsami v patách konch, odpovídající stáním pro koně.⁴⁵⁾ Trojdielná, valeně zaklenutá dispozice s pozoruhodným utvářením nik, tedy překvapivě odpovídala dispozici konírny u prelatury, v areálu kláštera.⁴⁶⁾ Střední část stájí propojoval se čtvercovou na koso postavenou do prostoru dvora vysunutou stavbou, která obsahovala světnici, kuchyni a komory, klenutý krček částečně lichoběžného půdorysu. Tato část nejpозději při radikální úpravě lihovaru v roce 1906, zcela zanikla.⁴⁶⁾ Budova, stojící na severním boku východní části dvora, má v přízemí složitější dispozici s několika klenutými prostory. V barokním období zde mohla být v pramenech zmiňovaná vinopalna.⁴⁷⁾ Dispoziční uspořádání budovy není vzdálené od Joendlova vzorového návrhu vinopalny, publikovaného v roce 1828.⁴⁸⁾ Protilehlá, jižní budova, která má v přízemí charakter kolny v horním podlaží sýpky, sloužila pro skladování lnu.⁴⁹⁾

Návrh půdorysu dvora vznikl geometrickou konstrukcí, která s ohledem na provedení jeho faktického vytyčení v terénu, nemohla být složitá. Některé její principy se zřejmě podařilo alespoň rámcově rekonstruovat pomocí relativně přesného plánu z roku 1826. Pomyslný obrysový obdélník, spojující západní a východní část má rozměry 170 × 105 m. Rozevření „čestného dvora“ ve vazbě na hlavní budovu geometricky určuje rovnostranný trojúhelník s vrcholy základny ve vnějších nárožích „zvlněných“ budov a vrcholem v ose vnější fasády patrové části západního křídla. Středy kružnic, jejichž úseky tvoří obrysy vyduťtých a vypuklých částí leží na přímkách procházejících západními, respektive východními čely protilehlých zvlněných budov, tedy stodol nebo sýpek. Poloměr kružnic určují sklopené délky vzdálenosti jejich vnitřních, respektive vnějších nároží.

Nový Dvůr má tedy pozoruhodnou půdorysnou a hmotovou skladu, v podstatě odpovídající barokní koncepci zámku. Tak jako u dvora Hubenov Plaského kláštera, navrženého rovněž Santinim, zde hlavní budovu zdůraznila mansardová střecha. Kombinace skladby mansardových a valbami a polovalbami ukončených sedlových střech je u tohoto typu staveb navržených architektem Santinim zřejmě typická. Boční půdorysně zvlněná křídla vytvářela hlavní budově, nahrazující zámek, „čestný dvůr“. Konkávně a konvexně zvlněná křídla uplatnil Santini, i když poněkud v odlišné půdorysně i funkční skladbě v návrhu dvora Lhotka na panství Opočno, stavěném v letech 1719–1720.⁵⁰⁾ Konkávně prohnuté štíty bran dvora s vykrojenými patami lze snad pokládat za určitou tvarovou variantu štítů vikýřů, prosvětlujících oválné prostory kostela sv. Jana Nepo-

40) Tamtéž, s. 142, opatský znak je zmiňován ještě v roce 1817.

41) Tamtéž, s. 143.

42) Tamtéž, s. 150.

43) Tamtéž, popis s. 145, plán s. 144, plány lihovaru na s. 157–158.

44) Tamtéž, hřebčín s. 156–157.

45) Tamtéž, plán hřebčína – detail plánu z roku 1826, řez lihovarem s. 158.

46) O konírně u prelatury M. Lopaur – J. Fuksová – S. Mikule – S. Jagošová, Žďárský uličník II/1. Zámek Žďár: historický místopis obce Zámek Žďár. Žďár nad Sázavou 2017, s. 195–200; tamtéž, s. 143–144; nebo J. Sedlák, o. c. v pozn. 37, s. 160–162. Konírna ve dvoře není na konci 18. století doložena.

47) M. Lopaur – J. Fuksová – S. Mikule – S. Jagošová, o. c. v pozn. 39, s. 145 – legenda plánu.

48) J. P. Joendl, Kupferplatten der Landwirtschaftlichen Baukunst. Praha 1829, tab. XIX a XX.

49) M. Lopaur – J. Fuksová – S. Mikule – S. Jagošová, o. c. v pozn. 39, s. 145.

50) J. Žížka, o. c. v pozn. 1, s. 28–33 – plaské dvory; s. 33–34 – Lhotka.

muckého na Zelené Hoře. Určitou protiváhu hlavní budově tvořila budova konírny, dispozicí i zaklenutím podobná konírně u prelatury v areálu žďárského kláštera, obohacená o pozoruhodnou nakoso postavenou stavbu, ve které lze předpokládat byt šafáře. I když v roce 1784 není konírna zmiňována, podoba budovy ukazuje na vznik v rámci barokní výstavby celého dvora.⁵¹⁾ Tomu odpovídají i náročnější provedené niky, původně s mísami na oves a koši na seno, známé z vybavení honosnějších koníren. Konírny pro vojenský erár, stavěné na konci 18. století, mají vesměs jednodušší stavební charakter s interiéry s trámovými stropy, se žlaby a žebřinami. Vzhledem k tomu, že tuto budovu nezachycuje ani veduta z roku 1734, nelze vyloučit, že mohla být postavena až ve druhé stavební etapě, realizované nejspíše v duchu původního plánu. O 45° natočená křídla čtvercového půdorysu vytvářejí působivou hmotovou skladbu také klášterního hostince v Ostrově nad Oslavou a jak uvidíme dále, obdobná budova stála ve Václavově Dvoře. Plastické lizény a římsa se zřejmě objevila pouze na exponovaných fasádách – u hlavní budovy nebo na čelech budov u bran. Rozsáhlá plocha fasád vedla jinak k úspornému řešení s pouze iluzivním, malovaným členěním a rytmem profilovaných zhlaví stropních – vazných trámů, nahrazujícím římsu. Z typologického hlediska zasluží pozornost vysoké větrací štěrbinové stodol, zachycené již na vyobrazení z roku 1734, které se obecně běžně uplatňují až od počátku 19. století. Pozoruhodné je rovněž trojlodní uspořádání chlévů pro hovězí dobytek se střední úzkou chodbou, opět známé zejména období od konce 18. století do druhé čtvrtiny 19. století.⁵²⁾ Zajímavé bylo jistě také využití několika budov dvora pro skladování a zpracování lnu, doložené na počátku 19. století. Nicméně pěstování lnu se již od 17. století významně podílelo na klášterním hospodářství a Nový Dvůr mohl v tomto smyslu plnit určitou speciální funkci, již od doby svého vzniku.⁵³⁾

Pohled na klášter z roku 1734 i stabilní katastr zachycuje severovýchodně od Nového Dvora, poblíž hřbitova, pozoruhodnou stavbu křížového půdorysu, v legendě veduty označenou jako drůbežník – drůbežárna, kterému se nedávno dostalo nového posouzení a archivního průzkumu.⁵⁴⁾ Celá, ale již po raabizaci rozdělená budova, spolu s přilehlým pozemkem s rybníčkem, je zakreslena na stabilním katastru. Poměrně detailní kresba z roku 1734 dává zřejmě poměrně dobrou představu o původní podobě stavby. Ze střední osmiboké části, postavené na půdorysu okoseného čtverce, vybíhala čtveřice stejně vysokých křídel zastřešených sedlovými, snad valbami ukončenými střechami. Hřebeny střech se protínaly ve středu stavby, kde vyrůstal mohutný komín. Na nárožích křídel jsou patrné lizény, rozeznat lze vstupní otvory a okenní otvory ve

volných fasádách centrální části. Úpravu budovy, kterou dostala po roce 1787, tedy po rozdělení na obytné domy a zvýšení centrální části o patro, zachycuje ještě fotografie z roku 1910.⁵⁵⁾ Dosud zde stojí čtveřice různých stavebně architektonicky upravených obytných domů, které však půdorysně zřejmě odpovídají křídům původní stavby. V místě centrální části vznikl malý dvorek. Navzájem kolmé dvojice křídel nemají stejnou délku, dvojice s osou ve směru jihozápad – severovýchod je kratší, než kolmá dvojice křídel. Zbytek zdíva okoseného nároží centrální části s okenním otvorem se dochoval pouze na západní straně. Z koutů při navazujících domech vystupují plastické lizénové pásy. Otázkou je samozřejmě celková funkční skladba této neobyčejné budovy. V roce 1784, při zrušení kláštera se zde v inventáři připomínají čtyři kurníky a byt se světnicí, kuchyní, dvěma komorami, respektive síní. Kurníky měly čtyři okna a zřejmě tři vstupy.⁵⁶⁾ Zmínka o vazbě jednoho kurníku na komoru a kuchyni naznačuje existenci temperovaného prostoru pro kuřata, známého z plánů barokních dvorů.⁵⁷⁾

Pro obdobné řešení stavby pro drůbež nemáme v českých zemích pro barokní období ani z pozdější doby analogii. Prostory pro drůbež, v barokním období většinou začleněné do budovy s prostory různého účelu, měly poměrně jednoduchou úpravu. Později se stavěly samostatné drobné stavby při ohradních zdech nebo v ploše dvora. Výraznější kurník stojí v monumentálním schwarzenberském dvoře Vondrov na panství Hluboká, postaveném v 90. letech 19. století.⁵⁸⁾ Ke střední vyšší části, zastřešené příčnou sedlovou střechou, tvořící rizalitu, se připojují dvě nižší část boční. Interiér prosvětluje okenní otvory, pod kterými jsou včetně střední části výlezové otvory pro slepice. Ve vyšší úrovni byly hřady pro slepice, které mají rády vyšší polohy. Obdobnou úpravu mohla mít i o mnoho starší žďárská drůbežárna. Otázkou je, zda ve žďárské stavbě byly také kachny, krůty – americké slepice, které musely mít poněkud jinou úpravu kurníku, než slepice. V novodobých kurnících bylo na centrální ploše hrabiště, krmení a napáječka.⁵⁹⁾

Nejspíše se nikdy nedozvíme, kdo byl autorem koncepce této unikátní stavby, zda měla nějaký vzor, jaká byla úloha opata Vejmluvy, nebo i architekta Santiniho, který mohl být jejím projektantem. V této souvislosti však není bez zajímavosti malý exkurz do Dánska na nevelký ostrov Langeland. Opodál zámku Tranekaer stojí v zahradě u dvora drůbežárna s centrální osmibokou částí, ke které kolmo přiléhají tři křídla, z nichž zadní má větší délku, než stejně dlouhá křídla boční. Z jehlancové střechy centrální části vyrůstá hrázděná věžice vrcholící mohutným větracím komínem. Stavba, s v Dánsku typickými fasádami z režných cihel, má na nárožích centrální části pilířky prorůstající nad okap střechy, na kterých jsou osazeny

51) M. Lopaur – J. Fuksová – S. Mikule – S. Jagošová, o. c. v pozn. 39, s. 145. Popis z roku 1784 o konírně mlčí, připomíná se v josefinském katastru. Ke změně funkce mohlo dojít během existence kláštera. Již nepotřebnou konírnu nahradily byty, uváděné v roce 1784.

52) Tamtéž, typologie chlévů s. 169–207, typologie stodol s. 241–271.

53) M. Zemek – A. Bartušek, o. c. v pozn. 34, s. 130. Při zrušení kláštera obnášel výnos ze lnu 6,6 % z celkového příjmu.

54) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 216; nově a důkladně M. Lopaur – J. Fuksová – S. Mikule – S. Jagošová, o. c. v pozn. 39, s. 61–63. Uveden je popis drůbežníku z inventáře panství z roku 1784, stav chovu drůbeže v tomto roce na celém panství, předpoklad uspořádání budovy a její osudy od zrušení kláštera, počínaje adaptací na byty v roce 1787, až do 20. století.

55) M. Lopaur – J. Fuksová – S. Mikule – S. Jagošová, o. c. v pozn. 39, s. 61.

56) Tamtéž, s. 62.

57) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 214–219.

58) O Vondrově např. J. Žižka, Hospodářské dvory na Hlubocku a Třeboňsku, in: L. Ouradová-Hronková ed., Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňska: proměna krajiny na vybraných schwarzenberských panstvích v letech 1660–1930. České Budějovice: NPÚ 2017, s. 86–105, zde s. 101–104, na s. 100 historické foto drůbežárny.

59) O uspořádání a vybavení kurníků např. K. Cavais, Stavitelství v potřebách zeměděle. Praha 1947, s. 367–381.

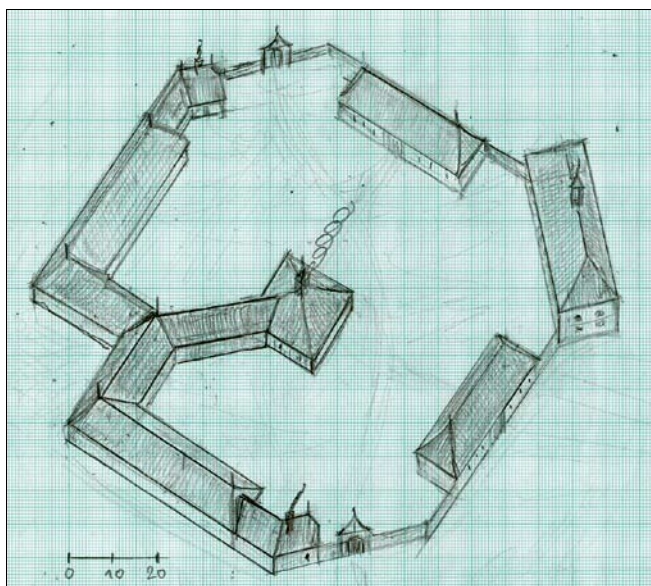
Obr. 16: Tranekaer, ostrov Langeland, Dánsko, drůbežárna se střední polygonální částí s navazujícími křídly kurníků – součást hospodářského příslušenství zámku.

sošky slepic. Tato drůbežárna vznikla v jiném období a její funkční uspořádání neznáme. Pochopitelně zde nemůže být řeči o přímější souvislosti se žďárským drůbežníkem. Nicméně obdobné stavebně architektonické řešení navozuje otázku, zda v rámci Evropy nebyl publikován určitý typologický vzor této podoby stavby pro drůbež již v době barokní.

Východně od Žďáru nechal opat Václav Vejmluva, a to zřejmě v letech 1719–1723, zásadním způsobem přestavět dvůr u vsi Slavkovice, založený v 17. století.⁶⁰⁾ Vznikl zde další monumentální klášterní dvůr nazvaný **dvůr Svatého Václava (Václavův dvůr, Slavkovice)**. V roce 1788, po zrušení kláštera, se raabizovaný dvůr proměnil ve ves **Veselíčko**.⁶¹⁾ Snad právě členitý půdorys dvora, skládající se z 12 částí, usnadnil parcelaci a nové využití stávajících budov bez zásadních urbanistických i větších stavebních zásahů. Jeho původní dispozice a hmotová skladba zůstala tedy v zástavbě vesnice dodnes dobře čitelná.

Na první pohled složitý půdorys dvora, zjednodušeně řečeno skládající se ze dvou odlišných částí, má jasný geometrický základ. Geometrický půdorys především určil obrysový, na koso postavený čtverec o straně cca 106 m (cca 180 loket), jehož východo-západní úhlopříčka je současně hlavní osou symetrie půdorysu. Střední třetinu každé strany čtverce, zaujímal hospodářská budova. Na východě, tyto z hlediska osy symetrie na koso postavené budovy, původně nejspíše stodoly, doplňují původně hlavní nebo dominující budovu dvora, snad sýpku, postavenou na nejvyšším místě kolmo na osu symetrie. Prodloužené linie fasád sto-

dol protínají její vnitřní nároží. Opět se zde rýsuje princip „zámecké dispozice s rozevřeným čestným dvorem“. Výrazně členitější skladbu má však západní polovina dvora. Budovy ve středu stran čtverce zde nestojí samostatně, ale směrem do prostoru dvora na ně navazují kolmá, stejně dlouhá křídla tak, že zde vznikla velká čtyřkřídlá budova o půdorysu rozevřeného W. Jihozápadní polovina „W“ sloužila zřejmě jako ovčín, severozápadní pro ustájení hovězího dobytka. Na ramena W, tedy na chlév a ovčín navazovaly dodnes z části dochované užší dvoukřídlé obytné domy s komorami. V sousedství jejich vnějších křídel se světnicemi, rovnoběžných s osou dvora, byla pak v linii druhé úhlopříčky základního čtverce jižní a severní brána. Tím však výčet budov nekončí. Uprostřed dvora stála, obdobně

Obr. 17: Slavkovice (okres Žďár nad Sázavou) – Václavův Dvůr (dnes Veselíčko), bývalé panství Žďár, rekonstrukční skica půdorysného a hmotového uspořádání dvora.

Obr. 18: Slavkovice – Veselíčko, bývalý Václavův dvůr, pohled z místa brány na obytný dům a levou polovinu křídla ovčína. Zcela vpravo je zřetelná plechová střecha relativně intaktně dochovaného vrcholu „W“ s výběhem středního křídla.

60) [https://zdarns.cz/město-zdar/mistni-casti/veselicko].

61) Tamtéž.

jako v Novém Dvoře, u kláštera nakoso postavená čtvercová obytná stavba, tedy se stranami rovnoběžnými se základním obrysovým čtvercem, spojená úzkým křídlem s vrcholem W. Okna na koso postavené budovy, sloužící zřejmě jako byt šafáře, umožňovala velmi dobrý přehled po celém dvoře. Architektonický detail fasád budov zanikl. Z velké části lze však opět předpokládat jednodušší stavebně architektonické řešení s pouze malovaným členěním, kde římsu nahrazoval rytmus profilovaných zhlaví vazných trámů, dosud dochovaný na obytných křídlech u jižní brány.

Zejména mohutnou budovou stodol, postavenou na půdorysu rozevřeného W proti pravoúhlé části dvora s kaplí sv. Cyrila a Metoděje, byl Václavovu dvoru blízký dvůr Šintlochy u Čáslavi, který nechal opat Vejmluva postavit po roce 1710.⁶²⁾ Na klášterních panstvích tedy vznikly půdorysnou a hmotovou skladbou mimořádné hospodářské dvory, zřejmě navržené J. B. Santinim ve spolupráci se stavebníkem, opatem Václavem Vejmluvou, které neměly v českých zemích obdoby. V koncepci uspořádání této trojice klášterních dvorů kláštera lze najít určité společné principy, nicméně každý z nich je nebo byl originální hospodářskou stavbou, za kterou lze tušit i osobnost opata a samozřejmě architekta.

Z menších klášterních dvorů, postavených ve stejném období, lze připomenout dvůr v **Cikháji**, který opět proměnila raabizace. Dvůr měl v podstatě čtvercový půdorys se čtveřicí stejně dlouhých budov po obvodu. Vnitřní nároží budov propojovaly šikmé úseky ohradních zdí s dvojicí bran. Na západní straně dodnes stojí hlavní patrová budova s fasádami s otvory s ostěním s ušima, rámovanými kvádrovými lizénami. Východní stranu dvora uzavírá stodola pilířové konstrukce, fasádu části budovy na severní straně ukončuje rytmus profilovaných zhlaví vazných – stropních trámů.

Typologicky zajímavými barokními hospodářskými dvory vybavili Dietrichsteinové své panství **Mikulov** (okr. Břeclav). Příkladem mohou být dvory, začleněné do zástavby obcí **Bulhary** a **Sedlec**.⁶³⁾ V jižním čele obou dvorů, obdélného půdorysu stojí velké patrové víceúčelové budovy barokního původu. V Bulharech má částečně novo-

Obr. 19: Sedlec (okres Břeclav), bývalé panství Mikulov, sýpka – víceúčelová budova v čele hospodářského dvora.

době upravená budova s nečleněnými fasádami ukončenými profilovanou římsou v přízemí řadu klenutých prostor a průjezd brány. Budova v Sedlci se dvěma sýpkovými patry, měla zřejmě dva vjezdové otvory umístěné v druhých osách od nároží. Mohlo jít i o úpravu, kdy skutečnou bránu s průjezdem pro zachování symetrie průčelí doplnila druhá, iluzivní brána. O podobě zcela zjednodušených fasád zde trochu vypovídají i zazděná oválná okna ve štítech s polovalbami. Hmotově a architektonicky méně výrazné budovy stájí a chlévů a dalších budov, stojících po obvodu těchto dvorů, mají z velké části úpravu z druhé poloviny 19. století.

Bohatou dekorativní výzdobou štítových průčelí upoutává pozornost známá sýpka v **Lukách nad Jihlavou** (okr. Jihlava), situovaná na návrší, západně od kostela.⁶⁴⁾ Sýpka nestojí osamoceně, ale je součástí hospodářského dvora

Obr. 20: Luka nad Jihlavou (okres Jihlava), bývalé panství Luka nad Jihlavou, v popředí stodola s průčelím s oválnými otvory, v pozadí vystupuje sýpka.

62) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 36.

63) Panství Mikulov viz L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 247–250.

64) Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK, Luka nad Jihlavou (Wiese), 1654-1, 1835. Sýpka je kulturní památkou (viz Památkový katalog.cz).

Obr. 21: Luka nad Jihlavou, bývalé panství Luka nad Jihlavou, pohled na jižní štít sýpky před poslední obnovou.

původně protáhlé, osově symetrické obdélné dispozice. Lze sledovat i širší urbanistické vazby dvora – jeho původní jihovýchodní čelo protínala prodloužená osa kostela sv. Bartoloměje, na který pak směřuje osa zámku, stojícího za řekou. Po jeho obvodu stála z podstatné části dochovaná čtveřice půdorysně odsazených budov. Sýpka, zaujímá nejvyšší místo na severozápadním čele, střední části dlouhých bočních stran uzavírá stodola a protilehlá budova stájí. Na jihovýchodním čele tvořil určitou půdorysnou protiváhu sýpky obytný dům. Vnější nároží budov propojovaly šikmé úseky ohradních zdí vytvářejících okosená nároží dvora. Dvoupatrová budova sýpky, disponované na 7×3 osy, je zastřešena sedlovou střechou původně se dvěma dalšími sýpkovými podlažími v podstřeší, s výraznými štíty. Fasády rámuje nárožní vysoké pilastry s kompozitními hlavicemi a mřížkovým dekorem. Střed nádvořího průčelí zdůrazňuje rizalit se vstupním portálem s edikulou se zvlněnou římsou, nesoucí figurální výzdobu. Ležatě oválné okenní otvory mají šambrány profilované lištou. Střední část štítu s dvojicí čtyřlaločných okenních otvorů nad sebou, rámuje masivní vysoké lizény, nesoucí mezi nimi obloukově vzepjatou římsu. Nad lizénami na ni byly osazeny vázy. Konkávně prohnutá a volutově zatočená křídla dosedají na římsu vysokého soklu. Vertikální články, sokl i plochy křídel štítů pokrývá bohatý páskový dekor. Obě navazující budovy kryjí sedlové, polovalbami ukončené střechy. Do nedávna se lépe dochovaly fasády stodoly ukončené fabionovou římsou, s převýšenými obdélnými nikami, do kterých byly vloženy větrací šterbiny peren. Vzhledem k výrazněji klesajícímu terénu má její východní průčelí, obrácené ke kostelu, vysoký sokl se vstupem do lednice s dvojicí původně oválných okenních otvorů po bocích a oválná okna zdobí i štít.

Výstavbu sýpky a nejspíše celého dvora, datuje alianční znak Františka Antonína z Gellhornu s manželkou, osa-

zený v supraportě vstupního portálu do doby kolem roku 1737.⁶⁵⁾ Jeho dispoziční uspořádání, do značné míry opět „zámeckého“ charakteru, lze srovnat ze dvorem obdobného půdorysného, hmotového i funkčního uspořádání v Dolní Lukavici na Plzeňsku, který nejspíše navrhl Jakub Auguston.⁶⁶⁾ Typ barokní hospodářské budovy, větrané ležatě oválnými otvory, se vyskytuje poměrně vzácně. Z hospodářských dvorů v Čechách známe pouze několik staveb s touto úpravou. Z nich vynikají budovy chlévů v Dobřichovicích nebo ve Škvorci, nebo arcibiskupská sýpka v Hodkovicích.⁶⁷⁾ Bohatý páskový dekor sýpky v Lukách má místy poněkud rustikální a různorodý charakter. Zatímco ve středu štítu se uplatňuje zavíjená páska se štrápci, na křídlech a soklu je patrný dokonce meandr, nebo dokonce snad náznak ornamentu pletencového. Zdá se tedy, že výzdoba není dílem jediné etapy. Nicméně právě bohatá štuková, přímo dekorativní výzdoba fasád spolu s oválnými okny řadí sýpku v Lukách mezi nejpozoruhodnější barokní stavby svého druhu, a to nejen na Moravě. Budovy dvora prošly nedávno zajímavou konverzí a sýpka dnes slouží jako tělocvična.

S oválnými otvory do určité míry pracoval také stavitel, který někdy v polovině 18. století navrhl hospodářský dvůr pro Karla Josefa z Gillernu, donedávna stojící u zámku v **Koryčanech** (okr. Kroměříž). Zámek s poněkud nepřesně zakresleným dvorem zachycuje rytina podle kresby F. A. Hebera z roku 1848.⁶⁸⁾ Jižní, západní a severní stranu dvora čtvercového půdorysu uzavíraly na sebe plynně navazující přízemní hospodářské budovy. Tuto trojkřídlou dispozici doplňovala na východě krátká kolmá

65) B. Samek, o. c. v pozn. 20, s. 431.

66) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 49, 398.

67) Tamtéž, s. 195, 394, 480.

68) Dějiny zámku a rytina – L. Hosák – M. Zemek a kol., o. c. v pozn. 9, s. 122–123.

Obr. 22: Koryčany (okres Kroměříž), bývalé panství Koryčany, východní podélné průčelí severního křídla dvora.

křídla, propojená ohradní zdí s osově umístěnou branou. Z architektonického hlediska však nešlo o běžné napojení dvou přízemních křídel s navazujícími střechami. Čela severního a jižního křídla se zde neprojevila samostatně, ale tvořila s krátkými křídly architektonicky jednotné fasády. Vznikla zde pozoruhodná, k východu obrácená tříosá průčelí se širokými štíty, téměř polopatry, s trojicí výrazných oválných otvorů rámovanými výrazným římsovým profilem. Nad štítem vyrůstala široká polovalba. Nádvorní pultová střešní plocha pak odpovídala přízemnímu křídlu. Architektonický důraz na východní čelo dvora, obrácené k zámku, zde tedy byl realizován poněkud atypickým způsobem, přetočením polovalby z čelní na dlouhou boční fasádu – zde čelní průčelí. Propojení dvora a zámku zdůrazňoval i úsek přímé cesty vybíhající z jeho brány a směřující do středu západního zámeckého průčelí. V barokní podobě se až do současnosti relativně nejlépe dochovala také jižní fasáda jižního křídla s částí fasády západní s převýšenými obdélnými otvory s kamenným ostěním profilovaným lištou, ukončená římsou. Jižně ode dvora stály další hospodářské budovy, kterým dominovala dosud zachovaná dvoupatrová barokní sýpka, začleněná do ohradní zdi zámecké zahrady. Dvůr vznikl nejspíše v návaznosti na rozsáhlé úpravy zámku, realizované někdy po roce 1742.⁶⁹⁾ Obdobné přetočení polovalby na delší stranu budovy použil na

příklad J. B. Santini na hmotově nevýrazných stavbách mléčnic, vložených do koutů dvora Hubenov.

Část **Přímětice** (okr. Znojmo) s hospodářským dvorem náležela jezuitské koleji ve Znojmě.⁷⁰⁾ Dvůr, začleněný do zástavby obce, si do dnešních dnů zachoval barokní půdorysný rozvrh, hmotovou skladbu a některé pozoruhodné architektonické detaily. V jižním čele, obráceném do návsi stojí dlouhá víceúčelová budova, na východě výrazně přesahující příčně obdélný půdorys dvora, o rozměrech cca 95 × 75 m. Souběžnou budovu, uzavírající dvůr na severu tvoří dvojice někdejších stodol, původně oddělená mezerou s branou. Na západě propojuje budovy vysoká zeď s drobnou budovou, nejspíše kolnou, situ-

ovanou ve středu jejich vzdálenosti a s dalšími mladšími přístavky. Ve středu východní strany stojí sýpka, dodatečnou přístavbou propojená se stodolou. Čelní budova s průjezdem brány poblíž jihozápadního nároží obsahovala kromě obytných prostor stáje, chlévy a další hospodářské prostory. I když její původní charakter poněkud setřelo novodobé rozdělení na obytné domy, vnější průčelí se středním plochým rizalitem ukončuje dosud profilovaná římsa a ze sedlové střechy vystupuje řada zděných, architektonicky výrazných vikýřů. Vikýře s konkávně prohnutými boky ukončuje obloukově vzepjatá, v patách do volut zavínutá římsa. Šambránu oválných okenních otvorů s přepásanými boky spínají ve vrcholu vícevrstvé klenáky pronikající do profilu římsy. Průjezd brány, ve které se

Obr. 23: Přímětice (okres Znojmo), bývalé panství znojemské koleje Tovaryšstva Ježíšova, část hlavního východního křídla s branou a vikýři. Na boku dvora vystupují čela kolny a stodoly s polovalbovými střechami.

69) B. Samek, o. c. v pozn. 20, s. 170.

70) Přímětice jezuité [cs.wikipedia.org/wiki/jezuitská-kolej-(znojmo)].

Obr. 24: Obora (okres Třebíč), bývalé panství Budišov, pohled na dvůr z 90. let 18. století od jihovýchodu.

Obr. 25: Obora, bývalé panství Budišov, stodola pilířové konstrukce s roubenými výplněmi.

dochovala dvouvrstvá, ozdobně pobíjená vrata spíše klasického charakteru, je zaklenut obdélnými plackovými poli do pasů. Z úpravy na štítech polovalbových střech stodol, z nichž východní zdobí znak Tovaryšstva Ježíšova ve čtyřlaločné kartuši, zbyly trojice oválných okének.

Přímětický hospodářský dvůr reprezentuje církevní řádový dvůr, kde lze předpokládat náročnější úpravu obytných prostor. Nevznikla zde jinak ve dvorech církevních řádů častá patrová obytná budova, ale potřebné prostory vyplnily část neobvykle dlouhé čelní budovy. Typ zde postavených vikýřů s volutově v patách zatočenou segmentovou římsou, s oválným otvorem, není vůbec běžný. Známe jej z některých barokních staveb, na základě archivních pramenů datovaných do 20.–30. let 18. století.⁷¹⁾ Do druhé čtvrtiny 18. století tedy zřejmě spadá také výstavba budov přímětického dvora. Architektonická podoba jeho hlavních budov vedla k zapsání dvora mezi kulturní památky.

71) Pokud můžeme srovnat barokní architekturu na jižní Moravě s architekturou v Čechách, tak tento typ vikýře použil např. stavitel F. M. Kaňka na počátku 20. let 18. století na zámku Krásný Dvůr viz např. P. Vlček, *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*. Praha 2016, s. 67. Vikýř, téměř identický s přímětickým, vznikl na sakristii při přestavbě kostela sv. Vojtěcha ve Sluhách, realizované v letech 1738–1739 podle návrhu dalšího předního stavitele Václava Špačka. Viz P. Macek – P. Zahradník, *Barokní architekt a stavitel Václav Špaček*, *Průzkumy památek* X, č. 2, 2003, s. 103–162, zde s. 148.

Výstavbu nových hospodářských dvorů na přelomu 18. a 19. století lze poměrně dobře sledovat na panství **Budišov** (okr. Třebíč). I. vojenské mapování zde, kromě dvora nedaleko zámku v Budišově, zachycuje pouze Nový Dvůr a dvůr Spálená. Na stabilním katastru má Nový Dvůr pravidelnou obdélnou dispozici, kde na západní straně stojí budova chléva s koncovými nádvorními rizality s obytnou částí na jihu.⁷²⁾ Protilehlou stranu uzavírá stodola o dvou mlatech, která si zřejmě dodnes do značné míry dochovala barokní hmotu. Budovy spojují ohradní zdi s protilehlými branami. Dvůr Spálená

měl původně trojici budov, z nichž se po výrazných mladších úpravách dochovala zejména stodola pilířové konstrukce s roubenými výplněmi. Významně nechal panství zvelebit Joachim von Stettenhofen, který Budišov koupil v roce 1794.⁷³⁾ Kromě jiných počínů založil dva nové dvory. První nazval svým jménem Stettenhofen (dnes Obora) a druhý nesl jméno jeho dcery Amalienhof (Holeje).⁷⁴⁾ Dvůr **Obora** příčně obdélné dispozice se k jihu obrací dvojicí budov, které odděluje úsek ohradní zdi s branou. Na levou budovu navazuje západní křídlo s chlévy. Proti bráně v linii příčné osy dvora stojí stodola. Poměrně dobře si původní charakter podrželo čelo východní budovy s kamenným portálem a oválnými okénky ve štítu polovalbové střechy. Vstupy do budov rámuje neprofilovaná žulová postění. Brána ukončená římsou má stlačený oblouk vjezdového otvoru dosedající na římsové hlavice, dochované pouze ve vysazení. Omítka zde zcela zmizela. Téměř intaktně se dochovala stodola pilířové konstrukce s roubenými výplněmi a hambalkovým krovem se stojatými stolicemi. Pilíře zadní brány s brankou umístěné po jejím západním boku,

72) *Ags.cuzk.cz*, Císařské povinné otisky SK, Trnava u Třebíče, 3129-1, 1825.

73) *Joachim von Stettenhofen* [de.wikipedia.org/wiki/joachim-von-stettenhofen].

74) Tamtéž.

Obr. 26: Topol (okres Třebíč), dříve Karlshof, bývalé panství Budišov, celkový pohled na dvůr z počátku 19. století a s pozdější vestavbou lihovaru.

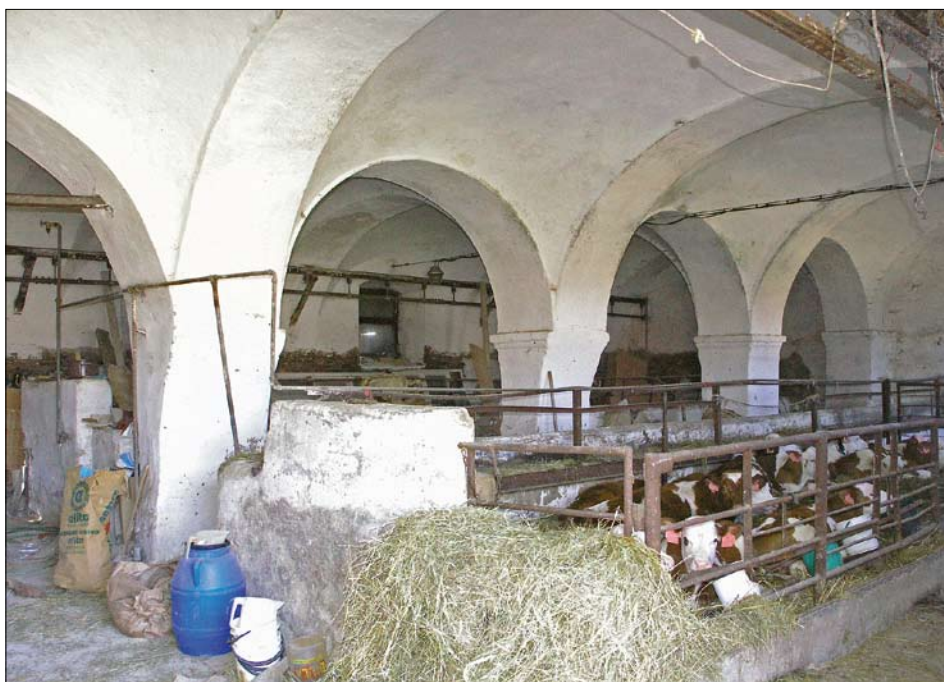
ukončují římsy, snad zbytek úpravy obdobné bráně čelní. Dvůr **Holeje**, umístěný na rozsáhlé pastvině a výrazně změněný mladšími úpravami, měl charakter ovčího dvora. V roce 1811 převzal budišovské panství Joachim von Baratta, manžel Amálie, která je po jeho předčasné smrti v roce 1816 spravovala pro syna Karla.⁷⁵⁾ Karla připomíná další dvůr, který vznikl nejspíše ještě do roku 1816, nazvaný **Karlshof** – dnes Topol.⁷⁶⁾ Čelo dvora, opět příčně obdélné, tentokrát přísně symetrické dispozice, uzavírala dlouhá přízemní budova s průjezdem brány, na kterou navazovala kolmá boční křídla. Na zadní straně stála zděná stodola o dvou mlatech s vjezdy s rovným nadpražím a s větracími šterbinami, umístěnými v té době neobvykle v horní polovině obvodového zdiva. Brána v čelním křídle má stlačený oblouk vjezdového otvoru rámovaný jemně profilovanou archivoltou vybíhající z římsových hlavic, průčelí ukončuje výrazněji profilovaná římsa. Úseky ohradních zdí navazujících na stodolu ukončovala římsa fabionová. Pozůstatky architektonického členění zřejmě také naznačují, jak vypadaly fasády ostatních dvorů panství. Půdorys Karlshofu v podstatě odpovídá půdorysu téměř soudobého dvora Karolín – Trnová na středočeském panství Dobříš.⁷⁷⁾ Přes shodný půdorys odlišuje Trnovou patrová sýpka, která zdůrazňuje střed čelního křídla s průjezdem. Ve druhé polovině 19. století dostal dvůr nejen nové jméno Topol, ale jeho podobu významně změnila vestavba lihovaru a úpravy ostatních budov. Po roce 2012 větší část budov zanikla.

75) Tamtéž.

76) Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK, Nárameč, 1930-1, 1835.

77) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 77, 395–396.

Nejspíše ještě velkoryseji než Joachim von Stetenhofen si na svém panství **Vranov** (okr. Znojmo), koupeném v roce 1793 od Michaela Jana z Anthaltu, počínal Josef Hilgantner z Lilienbornu.⁷⁸⁾ Na své dílo však neměl mnoho času, panství prodal již v roce 1799. Hned v roce 1794 založil východně od Vranova s částečným využitím vykácené plochy lesa novou ves, kterou nazval svým jménem Lillien-dorf – dnešní Lesnou. V roce 1798 vznikla severně od Lesné další ves – Schönwald, dnešní Šumná. Nedlouho poté vznikl v průsečíku cest, respektive linií lesních průseků mezi oběma vesnicemi, nový hospodářský dvůr nazvaný příznačným jménem **Bažatnice** (Fassanhof). Dvoru zřejmě předcházela lovecký letohrádek.⁷⁹⁾ Osově symetrický, z velké části dochovaný dvůr měl stlačený šestiboký půdorys

Obr. 27: Bažatnice (okres Znojmo), bývalé panství Vranov, interiér stáje z počátku 19. století.

78) T. Kubátová-Bulionová – A. Bartušek – D. Tučná a kol., Vranov nad Dyjí. Státní zámek a památky v okolí. Praha: STN 1957, s. 10.

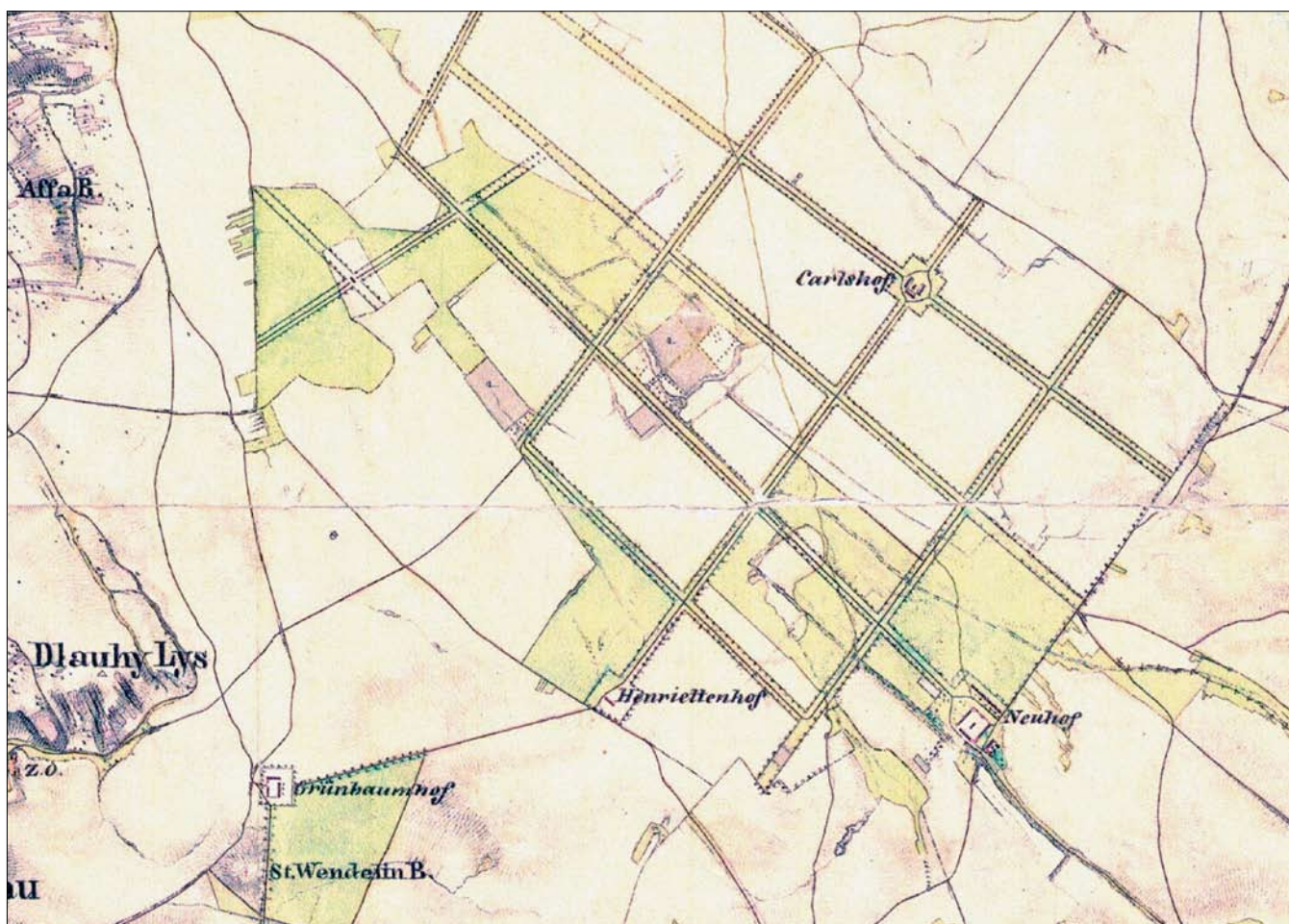
79) Tamtéž s. 22, dále třeba [https://obecsumna.cz]. Srov. I. a II. Vojenské mapování.

Obr. 28: Vlčí Dvůr (okres Znojmo), bývalé panství Vranov, pohled na stodolu se zbytky rustikované fasády a čelo západního bočního křídla dvora.

v podstatě vepsaný do deltoidu. Dvoru dominuje ve středu jižní strany stojící dochovaná část patrové obytné budovy. Na jejím průčelí se dochovalo výrazné kladí s konzolovou římsou. Na obytnou část po stranách navazovala přízemní křídla – dnes stojí západní část se stájí a proti ní další hospodářská budova s branami po stranách. Boky dvo-

ra uzavíraly dvojice obytných a hospodářských budov, šikmo natočené v liniích opsaného deltoidu. Z doby výstavby dvora se poměrně dobře dochovala na jihozápadě stojící stodola, s fasádami peren členěnými vpadlými poli a segmentově sklenutými vjezdy na mlaty. Dvoulodní interiér stáje je zaklenut obdélnými poli plackových kleneb do pasů, které vybíhají z římsových hlavic středních pilířů. Od bran vybíhaly přímé úseky cest s alejemi, dosud je dobře dochována cesta severozápadní. V samotném Vranově, západně od zámku, nechal Josef Hilgantner navrhnout a realizovat rozsáhlé krajinářské úpravy s řadou staveb.⁸⁰⁾ Součástí koncepce bylo zřejmě také založení dalšího nového dvora při silnici nad zámkem, nazvaného **Vlčí Dvůr**. Na akvarelu z 90. let 18. století, zachycujícím zřejmě ideální stav přírodně krajinářského parku, je v místě dvora však dosud prázdné místo bez porostu, při kterém již

Obr. 29: Židlochovice (okres Brno-venkov), výsek z II. vojenského mapování zachycující část kulturní krajiny s dvory východně od Židlochovic. Barokní Nový Dvůr doplnily po roce 1822 další dvory propojené pozoruhodnou cestní sítí. Viz: [oldmaps.geolab.cz - (2nd) Military Survey, Section No. 0-11-II, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna].

80) T. Kubátová-Bulionová – A. Bartušek – D. Tučná a kol., o. c. v pozn. 78, s. 22.

Obr. 30: Žabčice (okres Brno-venkov), bývalé panství Židlochovice, střední část průčelí sýpky.

nejspíše stojí dodnes dochovaný dům.⁸¹⁾ Jihozápadní čelo dvora, osově symetrického půdorysu, uzavírá dlouhá hospodářská, novodobě upravená budova. Proti ní stojí stodola, posunutá do prostoru dvora. Budovy stojí na bocích, změněné při mladších úpravách, tak na severovýchodě vystupují z téměř čtvercového obrysu dvora. Fasády stodoly, zastřešené vysokou valbovou střechou, člení obdobně jako v Bažantnici masivní lizénové rámy s ještě dochovanými pásy rustiky. Podoba stodol a stáje ukazuje, že výstavba dvorů nebo jejich dokončení probíhalo až někdy v první čtvrtině 19. století, tedy již poměrně dlouho po roce 1799. Realizaci výstavby dvorů, svým způsobem výjimečných půdorysů, tedy minimálně většiny jeho budov, lze tak spojit až se Stanislavem z Mnitzku, který panství držel do roku 1846.⁸²⁾

Do poloviny 19. století rozšířila dosavadní počet dvorů na panství **Židlochovice** (okr. Brno-venkov) výstavba řady nových dvorů, realizovaná zřejmě ve dvou etapách. Od roku 1746 až doku 1819, drželi panství Ditrichštejnové, zejména Karel Maxmilián (1702–1784) a po něm jeho syn Karel Jan (1728–1808). V roce 1822 koupil Židlochovice arcivévoda Karel,

syn císaře Leopolda II a od roku 1848 bylo v držení arcivévody Albrechta.⁸³⁾ Panství mělo několik barokních dvorů, zakreslených na I. vojenském mapování, z nichž vynikalo Jalovisko a zejména **Nový Dvůr**. Monumentální dvůr obdélného, osově symetrického půdorysu v čele s patrovou obytnou budovou s branami po bocích, protilehlou sýpkou a s chlévy a stájemi uzavírajícími dlouhé boční strany si dodnes ve značném rozsahu zachoval zbytky barokního členění fasád s lizénami a oválnými okny štítů. U dvora stojí rovnoběžně s jeho čelem neobyčejně dlouhá novodobá hospodářská budova, na stabilním katastru vyznačená jako spalná. Vzhledem k umístění na rozsáhlé pastvině s malým rybníkem mohlo jít o ovčín. Barokní původ má rovněž rozsáhlý dvůr obdélného půdorysu, stojící na severním okraji vsi **Žabčice**, jehož budovy mají vesměs novodobou úpravu. Nejlépe se dochovala mohutná třípatrová sýpka, délkově disponovaná na 13 os, uzavírající severní stranu. Nároží a střední rizalit o třech osách jejích fasád rámuje masivní vysoké lizénové, původně bosované pásy. Nižší přízemí s prvním patrem odděluje od vyšších pater výrazná mezipatrová římsa a hlavní fabionová římsa se na štítových fasádách otáčí pouze nad nárožní lizény. V širokém středním pásu jsou na vnitřní i vnější straně kamenné vstupní portály s cvikly a výraznými klenáky s částečně dochovanými klasicistními dveřmi. Celková podoba sýpky jednoznačně ukazuje na vznik, respektive rozsáhlou přestavbu ve druhé čtvrtině 19. století.

Porovnání I. a II. vojenského mapování ukazuje zásadní proměnu židlochovického panství – jeho zemědělské kulturní krajiny, ke které došlo na konci 18. a počátku 19. století. Krajinu severovýchodně od Židlochovic rozčlenily dvě vzájemně propojené pravoúhlé sítě cest, lemované pásy se stromořadím, doplněné vodními kanály. Cesty propojovaly pozemky – velké pastviny a pole se stávajícími dvory a s dvory postavenými zcela nově. Zatímco cestní sítě vznikly v celém rozsahu do roku 1825, kdy jsou tyto úpravy již zakresleny na stabilním katastru, novostavby dvorů byly realizovány ve dvou etapách. V první etapě, tedy do roku 1825, vznikl přímo v průse-

Obr. 31: Jalovisko (okres Brno-venkov), bývalé panství Židlochovice, průčelí sýpky ze druhé čtvrtiny 19. století.

81) Tamtéž, fotografie veduty, s. 30; II. Vojenské mapování.

82) Tamtéž, s. 10.

83) L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 236–237; [cs.wikipedia.org/wiki/kategorie – ditrichstein]; [cs.wikipedia.org/wiki/albrecht] – Albrecht Fridrich Rakousko Těšínský.

číku cest blíže Nového Dvora dvůr **Carlshof**, dále pak ovčín **Henriettenhof**, který spojovala k západu vybíhající cesta s dvorem **Grünbaumhof**.⁸⁴⁾ Osově symetricky uspořádaným dvorům odpovídaly i krajinářské úpravy v bezprostředním okolí. Například Carlshof trojkřídlého půdorysu obklopovala čtvercová pastvina se stromořadím po obvodu, kterou přetínaly diagonálně vedené cesty pozoruhodného zvláště půdorysu, propojující cesty pravoúhlé sítě, směřující ze čtyř stran ke dvoru. Takto rozsáhlé úpravy krajiny zřejmě těžko vznikly v krátkém období od roku 1819 (1822) – do roku 1825. Zdá se tedy, že koncepce cestní sítě a z podstatné části i její realizace byla ještě dílem Ditrichštejnů, nejspíše Karla Jana, známého svými osvíceneckými názory. Otázkou může být však datování výstavby dvorů, kde nám však mohou pomoci jejich názvy, které zřejmě většinou odpovídají jménům stavebníků a členů jejich rodiny. Karel – jméno obou Ditrichštejnů i arcivévody – nám v tomto smyslu moc nenapoví. Důležitý je však Henriettenhof, který nese jméno Henriety z Nassau, manželky arcivévody Karla. Právě on tedy, a to ve velmi krátké době, nechal postavit, případně dokončit uvedené nové dvory. Jinak tomu však bylo v okolí dvora Jalovisko, s navazující druhou – severní částí cestní sítě, na kterou vázaly další dvory – Marienhof a Albrechtshof, které však ještě na stabilním katastru chybí. Oba dvory, osově symetricky uspořádaných půdorysů, které nesly jména arcivévody Albrechta, a zřejmě jeho dcery Marie, vznikly tedy po roce 1825 možná až po roce 1848.⁸⁵⁾

Většina dvorů, postavených jak v první, tak ve druhé čtvrtině 19. století, včetně krajinářských úprav, zcela zanikla. Určitou představu o jejich stavebně architektonické podobě dávají budovy, částečně dochované z velkorysých přestavby, která změnila podobu dvora Jalovisko.⁸⁶⁾ Nové budovy obklopovaly původní dvůr obdélného půdorysu. Velikost dvora tak z velikosti obrysu cca 110 × 65 m narostla do rozměrů cca 180 × 190 m. Na severovýchodní straně vznikla symetricky uspořádaná trojice budov s uprostřed umístěnou třípatrovou sýpkou. Přízemí průčelí sýpky se středním tříosým rizalitem zdobila omítková rustika, ze které vybíhaly vysoké lizénové rámy. Přízemí má termální okna, patra větrají segmentově sklenuté otvory s odsazeným ostěním. Na severozápadní boční straně byla postavena další budova chlévů, na jihozápadě pak dvojice obytných domů, polohou vázající na prodlouženou osu sýpky. Budovy chlévů, případně ovčínů po bocích s dřevěnými trámovými

stropy podporované průvlaky nesenými sloupky se sedly, měly dochovanou jednoduchou úpravu fasád, pouze se zbytky římsy. Střed severovýchodního křídla původního dvora se vstupem zdůraznil štítek, rámovaný dvojboce vzepjatou římsou, viditelný v průhledu mezi novými budovami. Donedávna dochovaná stodola o dvou mlatech dvora Albrechtov, zastřešená valbami ukončenou střechou, měla obvodové zdivo provedeno z nepálených cihel proložených cihlami pálenými.

K obdobné proměně jako na panství Židlochovice došlo také na panství Pohořelice, které mělo v 18. a 19. století stejné majitele. Rovněž zde krajinu rozčlenil pravoúhlý rastr cest se stromořadím. Úprava krajiny již také zanikla, ale zůstalo stát několik hospodářských dvorů nesoících jména členů rodiny stavebníků. Proměnu zemědělské krajiny zde zahájil, stejně jako u Židlochovic Karel Jan z Ditrichštejna, a to vysušením rybníků a jejich proměnou v ornou půdu a pastviny. Sýpka Hildegardina dvora z druhé čtvrtiny 19. století, nazvané podle jména manželky arcivévody Albrechta, má obdobné uspořádání otvorů jako sýpka v Jalovisku.⁸⁷⁾ Průzkum dvorů u Pohořelice však prováděn nebyl.

Vzorové návrhy hospodářských budov z 1. čtvrtiny 19. století se zřejmě významněji uplatnily při modernizaci dvorů na panství **Uherčice** (okr. Znojmo). Výstavbu nových hospodářských budov lze spojit s hrabětem, později knížetem, Eduardem Collalto, který panství držel v letech 1793–1833.⁸⁸⁾ Opodál Uherčic stojí dvůr **Mitrov**, obdélného osově symetrického půdorysu. Střed čela dvora, obráceného k centru panství, zdůrazňuje patrová budova s průjezdem brány. Na přízemní části po jejich bocích plynule navazují dlouhá křídla chlévů a stájí s příslušenstvím, které uzavírají boky dvora. Zadní stranu zaujímá stodola, oddělená bočními branami. Střed patrové budovy s branou zdůrazňuje rizalit vrcholící trojúhelným štítem. Fasády budov chlévů i stodoly člení rytmus lepě segmentově sklenuté arkády, s římsovými hlavicemi.

Obr. 32: Mitrov (okres Znojmo), bývalé panství Uherčice, čelo dvora.

84) I. a II. Vojenské mapování [oldmaps.geolab.cz]. Poloha a půdorysný rozvrh zaniklých dvorů – viz Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK, k.ú. Měnin, č. 1763; Nikolčice, č. 2003.

85) Srov. [cs.wikipedia.org/wiki/albrecht] – Albrecht Fridrich Rakousko Těšínský.

86) Porovnání SK (1825) a Katastrální mapy evidenci (1884); Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK, Měnin (Mönnitz), 1763–1.

87) K. Kuča ed. – O. Malina – A. Salašová – M. Veber a kol., Historické kulturní krajiny České republiky. Průhonice 2020, s. 177–181.

88) [cs.wikipedia.org/wiki/collalto].

Na arkádu tvarově navazují vjezdové otvory bočních bran. Chlív má převýšené segmentově sklenuté okenní otvory s parapetními římsami, podstřeší stodoly přivětrávají termální otvory ve štítech. Dvůr s patrovou budovou s průjezdem brány, půdorysnou a hmotovou skladbou, funkčním uspořádáním i členěním fasád, typologicky připomíná Smrčí Dvůr, který na místě lesa nechal kolem roku 1840 postavit tepelský opat Melchior Mahr.⁸⁹⁾ Určitou variantu soudobého řešení hospodářských dvorů představuje již připomenutý dvůr ve **Slavětíně**, spojeném s uherčickým panstvím.⁹⁰⁾ Dvůr má rovněž protáhlou obdélnou dispozici jako

Mitrov, ale jeho k severu obrácené čelo uzavírala pouze ohradní zeď s branou. Na západní straně stojí obytný dům a mezerou oddělená budova stájí. Východní stranu uzavírá kravín s obytnými prostory při někdejší bráně, na jihu propojený se sýpkou. Jižní stranu zaujímá stodola, se stájí a sýpkou původně spojená ohradními zdmi. Fasády budov chléva, stáje a sýpky spojují půlkruhové – termální okenní otvory, rámované omítkovými klenáky, dosedajícími na parapetní římsy. Fasádu chléva dělí rizality se vstupy a nakládacími otvory, vrcholící trojúhelnými frontony, pokryté pásovou rustikou. Zatímco rustika pokrývala i celé fasády stájí, fasády jednopatrové sýpky člení široké kvádřované lizény. Fasády budov dvora si tedy zachovaly více detailů, než fasády v Mitrově. Půlkruhové otvory a segmentově sklenuté okenní otvory se uplatnily

Obr. 33: Slavětín (okr. Znojmo) bývalé panství Uherčice, budova chléva pro hovězí dobytek.

i při přestavbě dvora v samotných Uherčicích. Jistě není bez zajímavosti, že rytmus termálních oken člení pícíková polopatra monumentálního dvora Rothenseehof, stojícího opodál Znojma, v Dolních Rakousích. Dvůr známý centrálně umístěnou polygonální věží s holubníkem byl v 19. století také v majetku rodu Collaltů.⁹¹⁾

V **Náměšti nad Oslavou** (okr. Třebíč) stojí hospodářský dvůr zhruba 400 m, severovýchodně od zámku. Na prvním vojenském mapování není ještě zakreslen, zachycuje jej až císařský otisk stabilního katastru z roku 1825.⁹²⁾ Dispozici čtvercového obrysu na něm na západě v délce celé strany uzavírá mohutná budova s vyznačením asymetricky k severu posunutého průjezdu brány. O něco užší budova s krátkými kolmými křídly uzavírá stranu východní. Na severu stálo ještě drobné stavení se sklepem, jižní stranu oddělovala ohradní zeď zahrady. V jižní části zahrady, poblíž severovýchodního nároží dvora a západně od něj stály další zřejmě převážně hospodářské budovy.

Letopočet na erbu Karla Viléma Haugwitze nad branou datuje založení a výstavbu dvora, a to zřejmě v rozsahu zachyceném stabilním katastrem, do roku 1775. Jeho podobu i rozsah však změnila významná přestavba, kterou nechal ve 2. čtvrtině 19. století realizovat Jindřich Vilém Haugwitz.⁹³⁾ Základní půdorysný rozvrh vlastního čtvercového dvora v zásadě zůstal nezměněn, pouze jižní křídlo prodloužila přístavba patrového domu. Výrazně se však proměnila stavebně architekto-

Obr. 34: Náměšť nad Oslavou (okres Třebíč), bývalé panství Náměšť, čelo dvora.

89) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 93.

90) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 88, 91.

91) Collaltové, o. c. v pozn. 88.

92) Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK, Náměšť nad Oslavou, 1927-1, 1825.

93) L. Hosák – M. Zemek a kol., o. c. v pozn. 9, s. 170.

nická podoba obou budov, které dostaly nové dispoziční uspořádání a fasády s půlkruhově sklenutými okenními otvory a vstupy. Hlavní brána se přesunula do středu západní – čelní budovy. Zdůrazňuje ji rizalit, vrcholící nízkým trojúhelným štítem se zmíněným erbem, se stlačeným vjezdovým otvorem ve vpadlém poli. Obdobný, lépe dochovaný rizalit zdůrazňuje bránu na nádvoří straně, kde vjezdový otvor rámuje stlačeně sklenuté ploché niky a do štítu je vložen oválný okenní otvor. Na průjezd navazují stájové dvoulodní prostory zaklenuté placemi do pasů, vybíhajících z přístěnných polopilířů. Velkoryse koncipovaný jednolodní chlév ve východním křídle, zaklenutý vzdušnými placemi do pasů, vybíhajících z masivních popopilířů, osvětluje také trojice půlkruhově sklenutých otvorů na čele budovy. Podobu fasád budov po přestavbě dvora nejspíše naznačuje jižní obytný dům s přízemím členěným rustikou s klenáky nad záklenky plochých nik rámuje okenní otvory a římsou odděleným patrem rámovaných širokými kvádrovanými lizénami. Na dům navazuje pozoruhodná ohradní zeď, s korunou vzejatou v navazujících stlačených obloucích. Severně mimo půdorys původního dvora vznikla rovnoběžně s jeho osou velká stodola, s fasádami členěnými obdélnými vpadlými poli na východě propojená se sýpkou, později upravenou na dům. Po roce 1825 zde tedy vznikl monumentální výstavby dvůr, který navázal na dvůr pozdně barokní. Erb z roku 1775 se tehdy přesunul nad novou architektonicky

Obr. 35: Náměšť nad Oslavou, interiér kravína.

výraznou bránu. Z první fáze se dochovalo krátké severní obytné křídlo se strmým trojúhelným štítem s oválným okenním otvorem se šambránou sepnutou klenákem. Patrná je snaha o architektonické sjednocení starší a nové části, a to třeba v úpravě štítů s oválnými otvory. Poblíž dvora na západní i jižní straně pak vznikly ještě další hospodářské, obytné a zřejmě také správní budovy.

Mezi pozoruhodné dvory, postavené ve druhé čtvrtině 19. století, patří dvůr **Kývalka** (okr. Brno-venkov), původně Josefhof, náležící k panství **Veveří**, které mělo v této době také velmi pozoruhodné majitele. V roce 1830 je od Sinzen-dorfů koupil princ Gustav Vasa, syn sesazeného švédského krále Gustava. V roce 1844 je prodal Jiřímu sv. pánu Sina, řeckého původu, jednomu z nebohatších mužů mo-

Obr. 36: Kývalka (okres Brno-venkov), bývalé panství Veverí, budova chléva pro hovězí dobytek ze 40. let 19. století.

narchie, bankéři a držitelé řady dalších panství. Od roku 1858 náleželo Veverčí jeho dědicům.⁹⁴⁾ Dvůr vznikl jako novostavba na místě vykáceného lesa v polovině 40. let 19. století.⁹⁵⁾ Má osově symetrickou dispozici „zámeckého“ typu, obdélného, téměř čtvercovém obrysu o stranách 77 × 67 m, původně s trojicí samostatně stojících budov. Zámek nahrazuje na severní straně stojící patrová obytná budova, s přízemními křídly po bocích. Dochovaná přízemní část po pravém boku obsahovala vozovou kolnu, vlevo lze předpokládat konírnu. Západní stranu uzavírá budova chlévů, východní pak někdejší stodola s malou sýpkou při jižním čele. Na jižní, původně nezastavěné straně s pilířovou branou byla k budově chlévů a sýpce v roce 1913 připojena kolmá symetricky řešená obytná křídla. Střed pětiosého nádvorního průčelí obytného domu zastřešeného valbovou střechou, zdůrazňuje rizalit se sdruženým oknem a s nízkým trojúhelným štítem, rámovaným římsovým profilem, s datací 1842 v tympanonu. Rizality, s trojicemi převýšených půlkruhově sklenutých otvorů, s obdobnými trojúhelnými štíty zdůrazňují středy vnitřních i vnějších fasád budov chlévů a stodoly. Ve štítech polovalbami ukončených sedlových střech se uplatňovaly velké termální okenní otvory. V nádvorním rizalitu chlévů, který odpovídá řezárně – přípravně krmiva, oddělující dva prostory pro ustájení dobytka, byl vstup s dvěma nakládacími otvory po bocích. Trojice výrazněji od sebe odsazených sdružených okenních otvorů na podélných stranách chlévů odpovídá pozoruhodnému způsobu zaklenutí. Úseky valených kleneb členěné sdruženými pasy oddělují pole pruských kleneb, odpovídající okenním osám. Členění fasád, až na profilované římsy z podstatné části zaniklo při novodobých utilitárních úpravách. Pouze na průčelí sýpky a vnějším rizalitu stodoly se dochovaly hrubě nahozené plochy, rámované hladkými lizénami se čtvrtkruhově vyplněnými kouty s úzkými pásovými šambránami. Tato podoba fasád spíše odpovídá úpravám dvorapři dostavbě křídel s fasádami obloženými vápenopískovými cihlami, realizované v roce 1913. V první etapě lze předpokládat výraznější uplatnění omítkové kvádrové rustiky nebo bosáže, minimálně v rozsahu rizalitů. Ostatně tříosé rizality s trojúhelnými štíty a půlkruhově sklenutými otvory jsou blízké úpravě čelního křídla dvora v Náměšti. Okolnosti vzniku dvora na místě lesa a koncepcí hlavní budovy připomínají výše zmíněný dvůr Bažantnice u Vranova.

Vznik dvora tedy pozoruhodně náleží do období změny majitelů panství. Datace na štítu obytné budovy napovídá, že stavebníkem dvora byl princ Vasa. Otázkou je, zda právě větší stavební činnost nepřivedla prince do situace, kdy musel panství prodat, nebo zda byla stavba do roku

Obr. 37: Vladimírov (okres Brno-venkov), bývalé panství Sokolnice, čelo dvora postavené v roce 1851.

1844 skutečně dokončena. Budova chléva – jeho zaklenutí a rytmus okenních otvorů se vymyká běžným soudobým řešením a zaslouží si více pozornosti. Oba majitelé panství byly cizinci a úprava chléva mohla být výsledkem jejich pokynů. Samozřejmě může jít o koncepci navrhovanou dosud neznámým moravským stavitelem. Světlo do těchto úvah může přinést pouze archivní výzkum a srovnávací průzkum soudobých hospodářských budov na Brněnsku. Dvůr dnes slouží jako významný hřebčín.

Na severu sousedí s židlochovickým panstvím bývalé panství **Sokolnice** (okr. Brno-venkov), které v roce 1850 získali po matce, rozené z Dietrichsteinu synové Vladimíra Mitrovského z Nemyšle.⁹⁶⁾ Již v roce 1851 došlo k založení dvora, nazvaného k počti otce **Vladimírov** (Vladimír). Dvůr čtvercového půdorysu o straně cca 94 m stojí na křížení kolmých cest, které po obvodu dvora vytvářely kruh, téměř se dotýkající jeho nároží. Dvůr má tradiční, až barokní osově symetrickou dispozici s obytnou budovou ve středu čelní, severovýchodní strany, obrácené směrem k zámku v Sokolnici. Úseky ohradních zdí s branou oddělují obytnou budovu od budov chlévů stojících na bocích dvora. Jihozápadní stranu pak uzavírá, dvojicí dalších pilířových bran oddělená stodola. Dvoru dominuje střední patrová část obytné budovy, se sýpkovým podstřeším pod příčnou sedlovou střechou. Patro, oddělené od přízemí výraznou římsou, navazující na římsu přízemních částí, zdůrazňují půlkruhově sklenuté okenní otvory s ostěním odsazeným od líce. Otvory rámuji ploché šambrány, plochy pokrývá ostře hozená omítka hrubé struktury. Ze středu štítu vyrůstá na krakorcích vysazená zděná zvonice, pod kterou jsou osazeny desky s letopočtem 1851 a nápisem WLADIMIROW. Kruhový otisk patrný mezi krakorci upomíná zřejmě na zmizelý mitrovický znak. Budovy chlévů se segmentově sklenutými otvory mají již nízké pícníkové podlaží, oddělené římsou. Pícníky provětrávají ležaté obdélné otvory, ve štítech sedlových střech pak termální okna. Zatímco zdivo chlévů bylo zcela provedeno z pálených cihel, ve zdivu obytné budovy se z velké části uplatnily nepálené cihly.

94) L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 227; [cs. wikipedia. org/wiki/gustav-gustavsson-vasa]; [payne.cz-sinajiri.html].

95) Viz Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK, Omice, 2142-1, 1825.

96) L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 216.

Někdy v polovině nebo nedlouho po polovině 19. století vznikl na zeleném drnu také **Jezerní (Rybniční) Dvůr**, situovaný souběžně s vodním kanálem, jihozápadně od centra Slavkova, ke kterému příslušel. K založení dvora tedy zřejmě došlo až po roce 1848, kdy vymřela moravská větev Kouniců a stavebníkem byl Albrecht Vincenc z Kounic a Rietbergu z české větve rodu.⁹⁷⁾ Dvůr obdélné osově symetrické dispozice se obrací k severovýchodu. Na jeho čele vystupuje z obdélného obrysu obytná budova s dvojicí bran, umístěných mezi jejími vnitřními nárožími a čely budov chlévů a stájí, které uzavírají boky dvora. Tyto budovy původně spojovaly úseky ohradních zdí se stodolou, která zaujímal celou délku zadní strany. Dochovala se jedna z půlkruhově sklenutých bran a zbytky členění fasád budov chlévů s prvky historismu – s výrazněji profilovanou římsou, s polopatrem na píci, větraným obdélnými otvory s okoseným ostěním.

V zásadě trojkřídlou dispozici měl i **Horní Dvůr**, stojící severozápadně od centra **Luhačovic** (okr. Zlín). Hlavní budovou je zde však dlouhá budova chléva, původně zřejmě ovčína, která uzavírá západní stranu. Vnější fasádu s půlkruhově sklenutými převýšenými okenními otvory dělí dvojice rizalitů, nad kterými vyrůstaly na krakorcích vysazené vikýře s nakládacími otvory. Na jihu odděluje brána chlév od velkého obytného domu. Severní stranu uzavírá stodola o dvou mlatech s téměř půlkruhově zaklenutými vjezdy. Císařský otisk stabilního katastru zachytil v roce 1828 ještě zcela jiné uspořádání dvora s roubenou stodolou. Na katastrální mapě z konce 19. století vystu-

Obr. 38: Horní Dvůr (okres Zlín), bývalé panství Luhačovice, bývalý ovčín.

puje z vnějšího boku stodoly hluboký rizalit, snad žentour. Přestavbu dvora nechal nejspíše realizovat Gabriel hrabě Serényi, který panství vlastnil do roku 1868.⁹⁸⁾

Opět se krátce vrátíme na panství **Kunštát** (okr. Blansko), kde Josef svobodný pán Honrichs (1810–1861) nechal modernizovat barokní dvory i postavit dvory nové. Na jeho dílo zřejmě navázal i jeho syn Konrád (1861–1901). Oba prosluli jako dobří hospodáři.⁹⁹⁾

Jižně od obce Újezd vnikl v roce 1841 nevelký dvůr **Podchlumí**.¹⁰⁰⁾ Čelo dvora trojkřídlé dispozice, obrácené k západu, uzavírá původně pilířové oplocení s branou. Na východě uzavírá dvůr půdorysně odsazený obytný dům se stájí. Na jižní straně stojí budova kravína, která je půdorysně a hmotově shodná se stodolou na straně severní. Vnitřní nároží budov propojují šikmé úseky ohradních zdí se zadní branou. Uspořádání dvora tak připomíná soudobý dvůr Kývalku na panství Veverčí. Budovy mají v podstatě jednotnou architektonickou úpravou s nízkým

polopatrem s ležatě obdélnými otvory, odděleným mezipatrovou římsou. Fasádu obytného domu rytmičují ploché půlkruhově klenuté niky s vloženými obdélnými otvory. Dvůr má tedy již nízká polopatra, připomínající vlysové pásy s větracími otvory. Jeho podoba tedy již předznamenává stavebně architektonické řešení hospodářských budov ve druhé polovině 19. století.

V samotném **Kunštátu** proměnila přestavba zejména jihovýchodní křídlo dvora, navazující na obytný dům. Vznikla zde dvoukřídlá konírna s dlouhým

Obr. 39: Kunštát, pohled na jihovýchodní bok dvora, vlevo konírna, vpravo sýpka.

97) Tamtéž; [cs.wikipedia.org/wiki/kounicove].

98) Ags.cuzk.cz, Císařské povinné otisky SK, Luhačovice, 1652-1, 1826, katastrální mapa evidenční, 1874. [cs.wikipedia.org/wiki/kategorie-serenyjove].

99) [cs.wikipedia.org/wiki/kuno-honrichs].

100) J. Sadílek, o. c. v pozn. 25, s. 14. Dvůr byl nazýván také Leopoldin.

křídlem vybíhající po boku brány k jihovýchodu, vně obrysu barokního dvora.¹⁰¹⁾ Konírna s polopatrem pícniku se sdruženými otvory, odděleném římsou, má půlkruhová termální okna s kamenným ostěním. Z čelního jihovýchodního štítu, rámovaného lizénovými pásy vystupuje úzký rizalit se sdruženým otvorem z omítky vysazenými klenáky. Obdobnou úpravu má i nakládací otvor v arkýři s ozdobnými krakorci umístěný ve středu bočního průčelí. Zatímco termální okna mají klasicistní charakter, polopatro s historizujícím rizalitem a arkýřem již zřejmě náleží době po polovině 19. století. V této době vznikla také nová stodola, které nahradila barokní stodolu piliřové konstrukce s roubenými výplněmi. Segmentově sklenuté vjezdy na mlaty, umístěné v rizalitech s trojúhelnými štíty zdůrazňují vysazené záklenky se spárořezem klenáků. Nadpraží vysokých větracích štěrbin s okoseným ostěním pronikají do šambrán drobných okulusů. Štítové čelo stodoly, nasazené na substrukci starší stavby se zbytky členění rustikou, obsahující sklep, zaklenutý čtyřmi poli plackových kleneb, zdůrazňují střechovitě ukončené lizénové rámy.

Zajímavou proměnou prošel také další monumentální dvůr panství, postavený na příčné obdélném protáhlém půdorysu o rozměrech 140 × 67 m, situovaný nedaleko stejnojmenné vsi **Louka**. Na severní, dlouhé straně dvora stojí stejně velké víceúčelové budovy chlévů a stodoly, dnes ve středu oddělené mezerou, která vznikla po demolici panského domu – zámku. Chlévy, jak ukazuje zazděný vjezdový otvor rámovaný masivními lizénami na západním štítovém čele, vznikly úpravou někdejšího ovčína. Vjezdový otvor a zřejmě dvojici dalších vjezdů na podélné fasádě rámuje masivní lizény spíše polopiliře, kolem kterých se zalamuje římsový profil. Nad někdejšími bočními vjezdy vystupují zděné nakládací vikýře. Mezilehlé úseky fasády člení obdélná vpadlá pole. Navazující západní křídlo obsahuje průjezd brány a další novodobý průjezd do lihovaru, vložený do jižního křídla dvora. Perny stodoly větrají vysoké štěrbin. Na ni navazuje výhodní křídlo s polopatrem větraným ležatě obdélnými otvory s fasádou rámovanou nárožními lizénami. Dvůr barokního původu byl zřejmě upravován ve dvou etapách realizovaných v průběhu 19. století.¹⁰²⁾

Obr. 40: Louka (okres Blansko), bývalé panství Kunštát, pohled na dvůr od severozápadu.

Ve druhé polovině 19. století došlo k modernizaci výše zmíněných dvorů v **Sedlci a Bulharech** na panství Mikulov, týkající se zejména chovu dobytka. Vnikly zde tedy zejména nové budovy z cihel postavených chlévů se segmentově sklenutými převýšenými okenními otvory a polopatry na pici, oddělenými mezipatrovými římsami.

Na panství Lednice Valtice se nejstarší hospodářské budovy dochovaly ve **Valticích** (okr. Břeclav). Monumentální, původně trojdílný dvůr, rozměrů obrysu cca 250 × 110 m, stojí severovýchodně od zámku ve směru jeho prodloužené osy symetrie. Pokud srovnáme dochovanou zástavbu dlouhé severovýchodní strany dvora se zákresem na velmi věrně veduté města z doby kolem roku 1720, tak se její skladba příliš nezměnila.¹⁰³⁾ Zejména při severním nároží dosud stojí barokní budova s vysokou, polovalbou ukončenou střechou a vnější stranu zesilují skarpovitě opěráky stejně jako v 18. století. Uprostřed této strany stojí stodola, která měla po stranách brány, nejvýše pak sýpka, která má dnes, na rozdíl od jednopatrové barokní sýpky zachycené vedutou patra tři, respektive čtyři. Na jejím zcela cihelném zdivu jsou kolem ležatě obdélných kolen patrné

Obr. 41: Bulhary (okres Břeclav), bývalé panství Mikulov, křídlo chlévů z druhé poloviny 19. století.

101) Funkční uspořádání dvora Kunštát – Pozůstalostní akta, o. c. v pozn. 27.

102) J. Sadílek, o. c. v pozn. 25, s. 8, 16; Pozůstalostní akta o. c.

v pozn. 27.

103) Publikováno v V. Razím, o. c. v pozn. 8, s. 388–399.

Obr. 42: Nový Dvůr (okres Břeclav), bývalé panství Lednice – Valtice, jihozápadní čelo dvora obrácené k Valticím s portálem vjezdu do někdejšího ovčína v popředí propojeného se stodolou arkádovým ohrazením s branou.

zbytky šambrán s ušima. Severozápadní čelo uzavírá velká budova chlévů, na jihozápadě na přilehlé nároží navazoval klenutý ovčín a dále na jihozápadě proti stodole stojí další budova stájí. Z ovčína, který náleží starší, možná ještě barokní etapě výstavby, zbyla část obvodových cihelných zdí s vjezdovým otvorem se zbytky čela klenby.

Typologicky i architektonicky vyniká mimořádný **Nový Dvůr** (okr. Břeclav), kterému byla v rámci průzkumu budov lednicko-valtického areálu věnována náležitá pozornost, a to zejména archivním bádáním.¹⁰⁴⁾ V podstatě ovčí dvůr, obsahující ovčiny s obytnými prostory a nezbytnou stodolu, vznikl v letech 1809–1810 podle projektu ředitele liechtensteinské stavební kanceláře Josepha Hardtmutha, a to na místě starší stavby.¹⁰⁵⁾ Celou délku bočních stran dvora osově symetrického půdorysu uzavírají někdejší ovčiny s obytnými prostory. Vysoké portály vjezdových otvorů v čelech ovčínů rámuji edikuly se sdruženými pilastry nesoucími kladí s trojúhelnými frontony, začleněnými do empírových atikových štítů. Původně téměř nezastavěné čelo s branou, obrácené k Lednici uzavírala z podstatné části arkáda s mřížovými výplněmi. Bránu rámovaly arkádová pole a úseky plných zdí, členěné pilastry, za kterými se ukrývaly kolny. Stejný systém členění zdobí i vnější fasádu stodoly, stojící ve středu zadní strany, kterou s čely ovčínů propojují rovněž arkádové pole. Dvůr změnily mladší úpravy, z nichž vyniká vestavba švýcarské kravské stáje se saletem do čela dvora v místě brány, realizovaná v letech 1819–1820.¹⁰⁶⁾ Stáj obklopuje v půlkruhu válcovou hmotu saletu. Jeho vnější průčelí zdůrazňuje sloupový portik s balustrádovou atikou, na který navazují pilastry členící čela stáje a k ní přisazených krátkých křídel. Nad jednoduchou nádvorní fasádu

stáje s termálními okny vyrůstá střecha s vikýřky, přisazená k hmotě saletu, zastřešeného kopulovitou střechou. Princip salonu navázaného na stáje pro hovězí dobytek přenesla o několik desetiletí později, snad jako vzpomínku na Lednici, Ida z Liechtensteinu, provdaná za Adolfa knížete Schwarzenberga na panství Netolice. Salon, zdůrazněný polygonálním rizalitem, dělí chlévové prostory nádherného kravína ve Svobodných Horách, postaveného podle návrhu stavitele Sedláčka v 80. letech 19. století.¹⁰⁷⁾ Princezna a pozdější kněžna Ida byla sestrou vládnoucího knížete Jana II. Liechtensteina, za kterého probíhala na panství Lednice Valtice další mimořádná výstavba hospodářských budov. Nový Dvůr tedy představuje

neobvyklý komplex dvou ovčínů s nezbytnou stodolou v architektonicky mimořádném provedení, navržený významným architektem, který dodatečně doplnil kravský chlév se saletem.

Přes mimořádnost Nového Dvora, který svým vybavením a architektonickou podobou prakticky nemá v ČR obdoby, nás však také, a zejména s ohledem na další výklad, zajímají úpravy realizované podle návrhu H. Pawelky v roce 1887.¹⁰⁸⁾ Tehdy nahradila střední část severozápadního ovčína nová hlubší stáj pro koně a tažný dobytek, na kterou po stranách navázaly obytné prostory. Na omítané fasádě stáje se střídají vstupy s okenními otvory, které odpovídají příčnému ustájení. Nízké pískovkové podlaží, původně oddělené pásovou římsou, větrají sdružené šterbiny, střechu ukončují štíty s ozuby. Interiér je zaklenut klenbičkami do železných nosníků, podporovaných průvlaky vynášenými litinovými sloupy, dodanými se všemi kovovými prvky adamovskými železárnami.¹⁰⁹⁾

Podoba budovy odpovídá období velké modernizace hospodářských budov, realizované na liechtensteinských panstvích za Jana II. knížete Liechtensteina v 70. a 80. letech 19. století. Dlouhou řadu těchto nových budov, převážně chlévů pro hovězí dobytek, známe ze středočeských rodových panství.¹¹⁰⁾ Zásadní přestavba většiny budov tehdy změnila podobu dvora v samotných **Valticích** (okr. Břeclav).¹¹¹⁾ Vyniká čelní budova chlévů s polopatrem na píci, z jejíhož středu vystupuje do dvora hluboký rizalit, spíše již křídlo, přípravný. Hlavní fasáda, kde se střídaly dnes zazděné vstupy do chléva s okenními otvory, odpo-

104) D. Černoušková, Nový Dvůr v Lednicko-Valtickém areálu, Průzkumy památek XI, č. 1, 2004, s. 173–182. Výsledky archivní rešerše s řadou obrazové a plánové dokumentace, bez podrobného popisu dvora.

105) Tamtéž, s. 174.

106) Tamtéž, s. 177.

107) J. Žižka, Schwarzenberské hospodářské dvory jako součást krajiny jižních Čech, in: Kol. autorů, Jihočeská lidová architektura: 20 let v UNESCO. Sborník z konference Holašovice Plástovice, 6.–7. června 2018, České Budějovice 2020, s. 107–130, zde s. 125.

108) D. Černoušková, o. c. v pozn. 104, s. 176, 179.

109) Tamtéž, s. 179.

110) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 110–111.

111) Viz také J. Žižka, Budovy chlévů s příčným uspořádáním stání, Průzkumy památek XVIII, č. 1, 2011, s. 183–195.

Obr. 43: Valtice (okres Břeclav), bývalé panství Lednice – Valtice, budova stájí pro hovězí dobytek ze 70. let 19. století, vlevo čelo barokní budovy.

vídající příčnému ustájení hovězího dobytka, se však překvapivě obrací vně současného dvora, tedy tam kde existovala jeho třetí část. Fasády včetně štítů s ozuby v patě a vrcholu jsou prakticky celé vyzděny z pečlivě skládaných pískovcových kvádrů. Režné kamenné fasády přerušovala pouze cihelná ozubová římsa, která odděluje pícníkové patro, větrané čtyřnásobně sdruženými štěrbinami. Mimořádná budova je svojí kamennou fasádou v oblasti, kde nedostatek kamene nahrazovalo široké použití cihelného zdiva, stavbou výjimečnou. Ze stejné etapy pochází také budova stájí na jihozápadní straně, podle šířky odpovídající rovněž příčnému uspořádání stání. Její omítanou fasádu se sdruženými štěrbinami pícníku, narušilo prolomení několika novodobých vjezdových otvorů. Ozuby na štítu doplňují ventilační komíny, ze hřebene střechy vystupují parníky. Soudobé úpravy změnil y i podobu stodoly, která po navýšení dostala nové větrací otvory v horní části zdiva. Ze stejné etapy pochází i dvojice horních pater sýpky.

Obdobné stavebně architektonické řešení jako budovy chlévů a stájí ve Valticích, mají budovy **Bořího Dvora**, postaveného nově o samotě, východně od Valtic. Na mapě lednicko-valtického panství z roku 1840 Boří Dvůr ještě není zachycen.¹¹²⁾ Na dlouhých bocích dvora obdélné dispozi ce stojí budovy chlévů a stájí a na čele obráceném k severozápad, k Valticům pak obytný dům. Z čela severovýchodní budovy vybíhá vozová kolna s nízkým patrem. Střed dvora přímo zdobí drobné hrázděné stavení s obedněnou věží vodárny nebo holubníku, jejíž jehlancová střecha vrcholí hrotnicí s makovicí a korouhvičkou. Obě stájové budovy, které dimenzemi odpovídají příčnému ustájení,

mají na omítaných fasádách typický rytmus dveřních a okenních otvorů a čtyřnásobně sdružené větrací štěrby polopatra, odděleného římsou. Pod nakládacími otvory do pícníku vystupují litinové konzoly podest. Trojlodní interier je zastropen čtvercovými poli plochých plackových kleneb, vyklenutých do železných nosníků, osazených na litinové sloupy s paprscitými hlavicemi.

Hospodářská budova, s typickými větracími sdruženými štěrbinami polopatra ze 70.–80. let 19. století, stojí také ve dvoře v **Kunovicích** (okr. Uherské Hradiště), na dalším bývalém liechtensteinském panství Uherský Ostroh. Více však zaujme protilehlý kravín s vysokým polopatrem s fasádami členěnými masivními lizénami, mezi kterými je rozepjatá římsa, oddělující vysoké polopatro na píci. Kravín větrají převýšené segmentově sklenuté okenní otvory s vysazenými záklenky, pícník pak velké sdružené otvory vyplněné cihelnou mřížovinou. Máme před sebou jednu z hospodářských budov, kterými v polovině 19. století vybavil některé dvory Alois II. kníže Liechtenstein.¹¹³⁾ Několik stavebně architektonicky obdobných budov pro ustájení

Obr. 44: Boří Dvůr (okres Břeclav), bývalé panství Lednice – Valtice, budova chlévů s holubníkem – vodárnou uprostřed dvora.

112) Mapa publikována např. v knize R. Buk, Krajinou Lichtenštejnů. Břeclav 2010, nestr.

113) J. Žižka, o. c. v pozn. 1, s. 96–97.

hovězího dobytka, které přecházely velké modernizaci za Jana II., nechal postavit na středočeských panstvích. Z nich vynikal třeba kravín v Kralovicích a Hostyni nebo ovčín v Kolovratech a v Klučově.

Tolik tedy stručný exkurz do podoby některých hospodářských dvorů bývalých panství na jižní Moravě. Ukázal nebo naznačil výstavnost a typologickou rozmanitost barokních dvorů, na nichž se také podíleli významní architekti a stavitelé, i dvorů z průběhu 19. století, a pokusil se naznačit také některé možné souvislosti. Monументální barokní dvory na panství Slavkov, zřejmě navržené D. Martinellim, dvory na panství Kunštát nebo dvory Žďárského kláštera patřily k soudobé špičce vrchnostenských hospodářských staveb nejen v rámci Moravy, ale i v rámci dnešní celé České republiky. Z typologického hlediska se zde uplatnily pravoúhlé obdélné nebo téměř čtvercové, ojediněle pak polygonální osově symetrické dispozice, z velké části upomínající na typickou koncepci barokního zámku s čestným dvorem. Nicméně jen u některých z nich nacházíme dominantní vícepodlažní stavbu. Pozoruhodné dvory polygonálního půdorysu jsou v rámci Čech i Moravy nepochybně velmi vzácné. Půdorysnou a hmotovou skladbou se zcela vymykají velké dvory kláštera ve Žďáru, na jejichž návrzích se podílel J. B. Santini. Žďárské dvory, poněkud odlišné od dalších dvorů navržených Santinim, zejména na panstvích Plasy a Opočno, ukazují nespíše, že se na jejich koncepci výrazněji podílel stavebník, opat Vejmluva. Na dobu vzniku je pozoruhodný systém větrání stodol, nebo dispozice chlévů, u které však nelze vyloučit archivně nezachycené úpravy na počátku 19. století. Ve Žďáru stál také unikátní drubežník křížového půdorysu s centrální osmibokou částí. Zajímavá analogie této stavby byla zachycena u zámku Tranekaer v Dánsku.

Typologicky odlišné řešení mají dietrichsteinské dvory na panství Mikulov s mohutnými patrovými víceúčelovými budovami v čele. Ve dvoře v Lukách nad Jihlavou vyniká sýpka s oválnými otvory a štíty s bohatým páskovým dekem. Čelo dvora v Koryčanech čtvercového půdorysu uzavírala dvojice krátkých křídel s pozoruhodným zastřešením s polovalbami na delších stranách. V Příměticích se dochoval dvůr postavený jezuitskou kolejí ve Znojmě, s hlavní budovou zdobenou architektonicky výraznými vikýři.

Architektonické členění fasád u významných barokních dvorů někdy přímo navazuje na architekturu soudobých zámeckých nebo sakrálních staveb na panství. Většinou však bylo členění redukováno s tím, že široké uplatnění mělo pouze iluzivní členění fasád s malovanými články. U dvorů ve Slavkově nebo Koryčanech lze sledovat přímé urbanistické vazby na zámek. Dvory panství Budišov nebo Vranov reprezentují dvory pozoruhodného dispozičního uspořádání z přelomu 18. a 19. století. Druhou čtvrtinu 19. století reprezentuje zejména dvůr v Náměšti nad Oslavou nebo dvůr Kývalka s pozoruhodným klenebním systémem a druhou polovinu tohoto století úpravy dvorů na panství Kunštát, nebo nové hospodářské bu-

dovy na panství Lednice – Valtice. Výstavné dvory z první i druhé poloviny 19. století ukazují, jak během tohoto století pokročil vývoj hospodářského stavitelství. Velkopá byla výstavba řady nových dvorů, spojená se zásadní proměnou kulturní krajiny sítí cest, kanálů a stromořadí na panství Židlochovice.

Vzhledem k nedostatku kamene bylo zdivo budov na některých panstvích pouze cihelné, někde provedené v kombinaci pálených a nepálených cihel.

Otázkou je, jaký vliv na podobu hospodářských budov mohli mít někteří stavebníci – zajímavé osobnosti –, kteří přišli na Moravu ze zahraničí, dokonce ze Švédska nebo Řecka. Nelze zřejmě zcela vyloučit určitý příhraniční vliv mezi Dolními Rakousy a Moravou. Tuto možnost ostatně naznačují některé rakouské dvory, které stojí blízko hranic jižně od Znojma. Skutečné i hypoteticky možné souvislosti jsou pak naznačeny u jednotlivých panství, respektive dvorů.

Výše charakterizovaný vzorek zhruba tří desítek dvorů neumožňuje důkladné srovnání typologie dvorů na jižní Moravě a v Čechách, kde známe podobu zhruba 1 100 dvorů. Nicméně lze říci, že v moravských dvorech nacházíme nejen obdobná typologická řešení jako v Čechách, ale pochopitelně také řešení poněkud odlišná. Nejde pouze o barokní dvory, kde originální dispoziční řešení, neopakující se na jiných panstvích, známe jak z Čech, tak Moravy, ale také a zejména o typologii hospodářských budov z první poloviny 19. století. Například širší uplatnění vzorových návrhů hospodářských staveb, publikovaných ve 20. letech 19. století, nebylo až na určitou výjimku na panství Uherčice, u sledovaných moravských dvorů zachyceno. Zcela výjimečnou hospodářskou stavbou v rámci Moravy i Čech je Nový Dvůr u Lednice, původně určený pro chov ovcí následně doplněný o kravskou stáj se salletem. Podoba některých dokumentovaných budov naznačuje, že zřizování pícníkových polopater mohlo na Moravě začít o něco dříve než v Čechách, tedy ještě před polovinou 19. století. Rozsáhlá stavební činnost ve dvorech Jana II. knížete z Liechtensteina probíhala jak na Moravě, tak v Čechách, podle jednotné koncepce. Zejména vznikla typologicky shodná dlouhá řada budov pro hovězí dobytek s příčným ustájením, s jednotným způsobem zastropení a řešením pícníkových pater.

Moravské dvory nabízejí široké pole pro průzkumy, jak z hlediska kontextu jednotlivých panství, stavebníků, tak typologie hospodářských staveb, studia historických konstrukcí nebo díla jednotlivých stavitelů. Nezbyvá tedy než si přát, aby tento příspěvek byl také určitým podnětem k širšímu i podrobnějšímu zkoumání a dokumentaci těchto významných historických staveb v moravských krajích.

ING. JAN ŽIŽKA: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVÍŠTĚ STŘEDNÍCH
ČECH V PRAZE, SABINOVA 373/5, PRAHA 3
ZIZKA.JAN@NPU.CZ

PRAMENY

Vojenské mapování v textu a poznámkách - I. a II. Morava: *Oldmaps.geolab.cz* - 1st (2nd) *Military Survey, Section No. xy, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna Laborator geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně* - <http://www.geolab.cz> Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>

Pozůstalostní akta s plánem s legendou funkčního uspořádání z roku 1913, Moravský zemský archiv (dále jen MZA) Brno, C15.

LITERATURA

Černoušková, D.: Nový Dvůr v Lednicko-Valtickém areálu, *Průzkumy památek* XI, č. 1, 2004, s. 173–182.

Hosák, L.: Historický místopis země Moravskoslezské: III. Brněnský kraj. Praha: Společnost přátel starožitností 1934, s. 301.

Hosák, L. – Zemek, M. a kol., Hrad, zámek a tvrz v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Jižní Morava. Praha 1981, s. 212–214.

Indrová, M. – Tobiášková, I. ed., Procházka panstvím Telč. Telč: NPÚ ÚOP 2016.

Kroupa, J.: Stavitelé Martinelliho okruhu a Rousínov, in: H. Lorenz a kol., o. c. v pozn. 7, s. 23–34.

Kruntorád, M. – Malíková, J.: Hospodářský dvůr v Alinkově ve světle výzkumů stavebně-historického průzkumu, *Jižní Morava: vlastivědný časopis* 54, sv. 57, Brno: Moravský zemský archiv 2018, s. 241–265.

Kubátová-Bulionová, T. – Bartušek, A. – Tučná, D. a kol., Vranov nad Dyjí. Státní zámek a památky v okolí. Praha: STN 1957, s. 10.

Kuča, K. ed. – Malina, O. – Salašová, A. – Veber, M. a kol., Historické kulturní krajiny České republiky. Průhonice 2020.

Lopař, M. – Fuksová, J. – Mikule, S. – Jagošová, S.: Žďárský uličník II/2. Zámek Žďár: historický místopis obce Zámek Žďár. Žďár nad Sázavou 2018, s. 138–147.

Lorenz, H.: Domenico Martinelli – italský barokní architekt ve střední Evropě, in: H. Lorenz a kol., Domenico Martinelli – Tvář génia barokní architektury. Rousínov – Brno 2006, s. 11–22.

Razím, V.: Středověká opevnění českých měst 3. díl. Katalog Morava a Slezsko. Praha: NPÚ 2019.

Sadilek, J.: Barokní dvůr a zámek Lamberk u Olešnice – historický přehled, in: Sborník Muzea Blansko 2001, Blansko

Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska 2. Praha: Academia 1999.

Vlček, P. ed.: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha: Academia 2004.

Zemek, M. – Bartušek, A.: Dějiny Žďáru nad Sázavou II. 1. část, 1618–1784. Havlíčkův Brod 1962, s. 121–147.

Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách. Praha: NPÚ 2016 (2. vydání 2018).

Žižka, J.: Schwarzenberské hospodářské dvory jako součást krajiny jižních Čech, in: Kol. autorů, Jihočeská lidová architektura: 20 let v UNESCO. Sborník z konference Holašovice Plástovice, 6. – 7. června 2018, České Budějovice 2020.

ZUR GESTALT DER HERRSCHAFTLICHEN WIRTSCHAFTSHÖFE IN SÜDMÄHREN SEIT ENDE DES 17. BIS ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS

In Mähren befinden sich zahlreiche herrschaftliche Höfe, die bislang außer Augenmerk der Bauforschung standen. Der Beitrag ist dazu gezielt, diese Höfe zu erinnern, und zwar sowohl aus dem Blickpunkt des Kontextes einzelner Domänen als auch ihrer Bauherren oder der Typologie der Wirtschaftsbauten. Er schließt an die schon veröffentlichten Ergebnisse der Flächenforschung der Höfe in Böhmen an. Er charakterisiert anhand der Rahmenforschung die Auswahl von ungefähr drei Dutzend Höfen aus der Zeit zwischen dem späten 17. bis Ende des 19. Jahrhunderts, die annähernd laut Bauzeit und vor allem Angehörigkeit zu einzelnen Domänen geordnet sind. Man deutet auch mögliche Zusammenhänge an.

Die monumentalen Barockhöfe der Domäne Slavkov (Austerlitz, Bez. Vyškov [Wischau]), offenbar von Domenico Martinelli entworfen, jene in der Domäne Kunštát (Kunstadt, Bez. Blansko) oder die des Zisterzienserstiftes Žďár (Saar) zählten zur zeitgenössischen Spitze der herrschaftlichen Wirtschaftsbauten nicht nur in Mähren, sondern in ganzen böhmischen Ländern. Aus der typologischen Hinsicht kamen dabei rechteckige oder beinahe quadratische, selten aber auch polygonale achsensymmetrische Anlagen zur Geltung, die meistens die typische Barockschlossgestaltung mit Ehrenhof andeuteten. Bemerkenswerte Höfe über polygonalem Grundriss erscheinen in böhmischen Ländern ohne Zweifel sehr selten. Mit ihrer Grundriss- und Massenzusammensetzung zeichnen sich deutlich die großen Höfe des Zisterzienserstiftes Žďár (Saar) aus, an deren Entwürfen J. B. Santini beteiligt war. Die Saarer Höfe, die sich von den übrigen von Santini entworfenen Höfen z. B. in der Domäne Plasy (Plass, Bez. Pilsen-Nord) oder Opočno (Bez. Rychnov nad Kněžnou [Reichenau]) unterscheiden, zeigen am ehesten den Anteil des Saarer Abtes Václav Vejmluva als Bauherrn an ihrer Konzeption. Ihr Belüftungssystem ist im Bezug zur Entstehungszeit bemerkenswert, sowie auch die Anlage der Viehställe, bei denen sich aber die archaisch nicht belegten Umgestaltungen anfangs 19. Jh. nicht ausschließen lassen. In Žďár stand auch das einzigartige Geflügelhaus über dem Kreuzgrundriss mit achteckigem Zentralteil. Eine interessante Analogie zu diesem Bau befindet sich in Tranekær auf der Insel Langeland in Dänemark.

Eine typologisch unterschiedliche Lösung zeigen die Dietrichsteinischen Höfe in der Domäne Mikulov (Nikolsburg, Bez. Břeclav [Lundenburg]) mit massiven einstöckigen Mehrzweckgebäuden an der Frontseite. Im Hof in Luka nad Jihlavou (Wiese [an der Igell], Bez. Jihlava [Iglau]) ragt der Kornspeicher mit ovalen Öffnungen und mit Giebeln mit reichem Banddekor heraus. Die Frontseite des quadrati-

schen Hofes in Koryčany (Koritschan, Bez. Kroměříž [Kremsier]) schloss Paar von kurzen Flügeln mit bemerkenswerter Überdachung mit Halbwalmen an längeren Seiten ab. In Přímětice (Brenditz, Stadtteil von Znojmo [Znaim]) ist der von Znaimer Jesuiten erbaute Hof mit Hauptgebäude mit architektonisch ausdrucksvollen Dachgauben erhalten.

Die architektonische Fassadengliederung der bedeutenden Barockhöfe schließt in einigen Fällen an die Architektur der zeitgenössischen Schloss- oder Sakralbauten in der Domäne an. Die Gliederung war größtenteils auf die weite Verbreitung der illusionistischen Fassaden mit gemalten Gliedern reduziert. An den Höfen in Slavkov und Koryčany lassen sich direkte Bindungen zum Schloss feststellen.

Die Höfe der Domänen Budišov (Budischau, Bez. Třebíč) oder Vranov (Frain, Bez. Znojmo) repräsentieren eine bemerkenswerte Anordnung der Anlage aus der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts. Das zweite Viertel des 19. Jahrhunderts fand seinen Ausdruck vor allem am Hof in Náměšť nad Oslavou (Namiest, Bez. Třebíč) oder dem Hof Kývalka (Josefshof, Bez. Brno-Land) mit raffiniertem Gewölbesystem, die zweite Jahrhunderthälfte dann in der Gestaltung der Höfe der Domäne Kunštát oder den Neubauten in der Domäne Valtice-Lednice (Feldsberg-Eisgrub, Bez. Břeclav). Die aufwändigen Höfe der ersten sowie der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts zeigen, wie der wirtschaftliche Aufbau in diesem Jahrhundert fortgeschritten ist. Ungewöhnlich großartig war der Bau von vielen neuen Höfen, mit grundsätzlicher Verwandlung der Kulturlandschaft mittels eines Netzes von Wegen, Kanälen und Alleen in der Domäne Židlochovice (Seelowitz, Bez. Brno-Land). Infolge Mangels an Baustein das Mauerwerk der Bauten einiger Domänen war aus Ziegeln, in einigen Fällen auch in Kombination von Backstein und Kotziegeln.

Eine Frage besteht, und zwar die nach dem Einfluss einiger Bauherren auf die Gestalt der Wirtschaftsgebäude, besonders der, die nach Mähren aus dem Ausland, sogar aus Schweden oder Griechenland, gekommen sind. Auch die über die Landesgrenze reichenden Einflüsse lassen sich nicht ausschließen, vor allem die zwischen Niederösterreich und Mähren. Diese Möglichkeit bestätigen übrigens etliche südlich von Znojmo in der Grenzzone situierte Höfe in Niederösterreich. Die tatsächlichen sowie hypothetischen möglichen Zusammenhänge sind bei einzelnen Domänen, bzw. Höfen angedeutet.

Die oben charakterisierte Auswahl von ca. 30 Höfen ermöglicht keinen ausführlichen Vergleich der Hoftypologie in Südmähren und in Böhmen, wo man die Gestalt von fast 1100 Höfen kennt. Es lässt sich allerdings sagen, dass man in den mährischen Höfen nicht nur

ähnliche, sondern auch die etwas unterschiedlichen typologischen Lösungen als in Böhmen findet. Es geht nicht nur um die Barockhöfe, bei denen man originelle, in anderen Domänen nicht wiederholte Grundrisslösungen sowohl aus Böhmen als auch aus Mähren kennt, sondern auch und vor allem um die Typologie der Wirtschaftsbauten der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts. Zum Beispiel eine breitere Anwendung von den in den 1820er Jahren veröffentlichten Musterentwürfen der Wirtschaftsbauten wurde in den mährischen behandelten Höfen mit einer bestimmten Ausnahme in der Domäne Uherčice (Ungarschitz, Bez. Znojmo) nicht registriert. Einen im Rahmen Mährens sowie Böhmens ganz außerordentlichen Wirtschaftsbau stellt der Neuhof bei Lednice dar, ursprünglich für die Schafzucht bestimmt, nachträglich um einen Kuhstall mit Salett erweitert. Die Gestalt einiger dokumentierter Bauten andeutet, dass das Errichten von Futter-Halbgeschossen in Mähren hat seit früher als in Böhmen, d. h. noch vor der Mitte des 19. Jahrhunderts anfangen mögen. Die reiche Bautätigkeit in den Höfen von Johann Fürsten v. Liechtenstein verlief sowohl in Böhmen als in Mähren nach einheitlicher Konzeption. Vor allem aber entstand eine typologisch gleiche lange Folge von Bauten für querorientierte Rindviehstallung mit einheitlicher Deckenkonstruktion und Futtergeschosslösung.

Mährische Höfe bieten einen weiten Raum für Forschungen, sowohl aus dem Blickpunkt des Kontextes einzelner Domänen, Bauherren, Typologie der Wirtschaftsbauten, Studiums der historischen Konstruktionen als auch der Werke einzelner Architekten. Es bleibt also, sich zu wünschen, dass dieser Beitrag auch zu einem bestimmten Anlass zur breiteren und gründlicheren Forschung und Dokumentierung dieser bedeutenden Bauten in den mährischen Regionen würde.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Slavkov (Austerlitz, Bez. Vyškov [Wischau]), ehemalige Domäne Slavkov, Wirtschaftshof, Südflügel mit Westflügelrest und Pferdestallportal. Der Bau wurde wohl laut Entwurf von Domenico Martinelli aus der Zeit bis 1700 ausgeführt (Fotos und Zeichnungen des Autors, falls nicht anders angegeben).

Abb. 2: Slavkov, ehemalige Domäne Slavkov, Wirtschaftshof, der übrig bleibende Südflügel, Ansicht von Nordosten, aus der Stelle der verschwundenen Scheune zu. Im Vordergrund Abdruck vom zweischiffigen Raum des nachträglich angebauten Ostflügels.

Abb. 3: Slavkov, Hof, Massenrekonstruktion.

Abb. 4: Letonice (Bez. Vyškov), Hof, Rekonstruktionskizze.

Abb. 5: Letonice (Bez. Vyškov), ehemalige Domäne Slavkov, Hof, Teil der Hoffassade des frontalen Flügels mit Torportal, laut Entwurf Domenico Martinellis aus den 1690er Jahren erbaut.

Abb. 6: Křenovice (Bez. Vyškov), ehemalige Domäne Slavkov, Wirtschaftshof.

Abb. 7: Kroužecký dvůr (Mairei Krauschek, Teil der Stadt Rousínov [Rausnitz], Bez. Vyškov), ehemalige Domäne Slavkov, Ansicht von Süden.

Abb. 8: Lamberský (Lamberg, Teil von Olešnice [Oels], Bez. Blansko), ehemalige Domäne Kunštát, Hauptfront mit dem Herrenhaus.

Abb. 9: Nýrov (Negrow, Bez. Blansko), ehemalige Domäne Kunštát, Skizze der Massen- und Grundrissanordnung des Hofes.

Abb. 10: Nýrov, Hof, Gesamtansicht.

Abb. 11: Nýrov, Hof, Teil der Hauptfront.

Abb. 12: Kunštát (Bez. Blansko), Hof, Frontseite.

Abb. 13: Žďár nad Sázavou (Saar), ehemalige Saarer Domäne, Neu Hof „Lyra“ – Rekonstruktionsskizze der Grundriss- und Massenanordnung des Hofes.

Abb. 14: Žďár, Geflügelhaus, Massenrekonstruktionsskizze.

Abb. 15: Žďár nad Sázavou, ehemalige Saarer Domäne Neu Hof – „Lyra“, der „gewellte“ Südflügel.

Abb. 16: Tranekauer, Insel Langeland, Dänemark, Geflügelstall mit polygonalem Mittelteil und angeschlossenen Hühnerställen – Teil vom wirtschaftlichen Zubehör des Schlosses.

Abb. 17: Slavkovice-Václavův dvůr (Wenzelshof), heute Veselíčko, Bez. Žďár, Rekonstruktionsskizze der Grundriss- und Massenanordnung des Hofes.

Abb. 18: Slavkovice-Veselíčko, ehemaliger Wenzelshof, Blick von der Stelle des Tors zum Wohnhaus und der linken Hälfte des Schafstalls zu. Ganz hinten die verhältnismäßig unversehrt erhaltene Blechdachspitze vom W-förmigen Gebäude mit Mittelflügelvorsprung.

Abb. 19: Sedlec (Voitelsbrunn, Bez. Břeclav [Lundenburg]), ehemalige Domäne Mikulov (Nikolsburg), Wirtschaftshof, Speicher als Mehrzweckgebäude in der Hofstirn.

Abb. 20: Luka nad Jihlavou (Wiese [an der Igel], Bez. Jihlava [Iglau]), ehemalige Domäne Luka nad Jihlavou, Hofgebäude; im Vordergrund Scheune mit ovalen Öffnungen an der Fassade, im Hintergrund ist der Speicher deutlich.

Abb. 21: Luka nad Jihlavou, ehemalige Domäne Luka nad Jihlavou, Speicher, südlicher Giebel vor der letzten Renovierung.

Abb. 22: Koryčany (Koritschan, Bez. Kroměříž [Kremsier]), ehemalige Domäne Koryčany, Hof, Nordflügel, östliche Hausfront.

Abb. 23: Přimětice (Brenditz, Stadtteil von Znojmo [Znaim]), ehemalige Domäne des Znamer Kollegs der Gesellschaft Jesu, Südwestecke, Teil vom Hauptflügel mit Tor und Gauben. An der Seite deutliche Giebel und halbe Walme von Schuppen und Scheune.

Abb. 24: Obora (Stettenhof, Bez. Třebíč), ehemalige Domäne Budišov (Budischau, Bez. Třebíč), Hof aus den 1790er Jahren, Ansicht von Südosten.

Abb. 25: Obora, ehemalige Domäne Budišov, Pfeilerscheune mit Balkenausfüllungen.

Abb. 26: Topol, vormals Karlshof (Bez. Třebíč), ehemalige Domäne Budišov, Gesamtansicht des Hofes vom Anfang des 19. Jahrhunderts mit der später eingebauten Spiritusfabrik.

Abb. 27: Bažantnice (Fasanhof, Bez. Znojmo), Pferdestallinnenraum, Anfang des 19. Jahrhunderts.

Abb. 28: Vlčí Dvůr (Wolfs- oder Frauenhof, Bez. Znojmo), ehemalige Domäne Vranov, Scheune mit Resten vom Rustikaverputz und Frontseite des westlichen Hof-Seitenflügels.

Abb. 29: Židlochovice (Seelowitz, Bez. Brno-Land), ehemalige Domäne, Ausschnitt der Karte der II. Militär-Mapping, Teil der Kulturlandschaft mit Höfen östlich vom Domänenzentrum. Den barocken Neu Hof ergänzten nach 1822 weitere Höfe mit bemerkenswertem Wegenetz. Siehe oldmaps.geolab.cz - (2nd) Military Survey, Section No. 0-11-II, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna.

Abb. 30: Žabčice (Schabschütz, Bez. Brno-Land), ehemalige Domäne Židlochovice, Speicherfassade, Mittelteil.

Abb. 31: Jalovisko (Galdhof, Bez. Brno-Land), ehemalige Domäne Židlochovice, Speicher, 2. Viertel des 19. Jahrhunderts, Fassade.

Abb. 32: Mitrov (Mitrowitzer Hof, Bez. Znojmo), ehemalige Domäne Uherčice (Ungarschitz, Bez. Znojmo), Frontseite des Hofes.

Abb. 33: Slavětín (Slawathen, Bez. Jindřichův Hradec [Neuhaus]), ehemalige Domäne Uherčice und Slavětín, Viehstallgebäude.

Abb. 34: Náměšť nad Oslavou (Namiest, Bez. Třebíč), Frontseite des Hofes.

Abb. 35: Náměšť nad Oslavou, das Interieur der Kuhstall.

Abb. 36: Kývalka (Josefshof, Bez. Brno-Land), ehemalige Domäne Veverí (Eichhorn, Teil von Brno), Viehstallgebäude, 1840er Jahre.

Abb. 37: Vladimírov (Bez. Brno-Land), ehemalige Domäne Sokolnice, Hof-fassade, erbaut 1851.

Abb. 38: Horní Dvůr (Oberhof, Bez. Zlín), ehemalige Domäne Luhačovice, ehemalige Schäferei.

Abb. 39: Kunštát (Kunstadt, Bez. Blansko), Hof, Südostseite, links der Pferdestall, rechts der Speicher.

Abb. 40: Louka (Bez. Blansko), ehemalige Domäne Kunštát, Hof, Nordwestansicht.

Abb. 41: Bulhary (Pulgram, Bez. Břeclav), Hof, Viehstallflügel, 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts.

Abb. 42: Nový Dvůr (Neuhof, Bez. Břeclav), ehemalige Domäne Feldsberg-Eisgrub, südwestliche Front des Hofes, zu Feldsberg gewendet, mit dem Tor zum einstigen Schafstall, im Vordergrund durch Arkadenumfriedung und Tor mit der Scheune verbunden.

Abb. 43: Valtice (Feldsberg, Bez. Břeclav), ehemalige Domäne Feldsberg-Eisgrub, Rindviehstallgebäude aus den 1870er Jahren, links die Front vom Barockgebäude.

Abb. 44: Boří Dvůr (Theinhof, Bez. Břeclav), ehemalige Domäne Feldsberg-Eisgrub, Stallgebäude mit Taubenturm-Wasserbehälter inmitten des Hofes.

(Übersetzung J. Noll)